

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Bc. Ivana Javorská

Význam romské kultury v životě romských dětí

Olomouc 2018

vedoucí práce: Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu, kterou jsem použila.

V Přerově

Bc. Ivana Javorská

Poděkování

Poděkování patří především vedoucí diplomové práce Mgr. Miluši Hutyrové, Ph.D. za vedení samotné práce, vstřícný přístup, trpělivost, a věcné připomínky. Poděkování patří také všem dotazovaným, kteří poskytli rozhovor do výzkumné části této práce. Bez nich by diplomová práce nemohla vzniknout. Také děkuji své rodině a přátelům, kteří mě v psaní podporovali.

Obsah

ÚVOD	6
1 Kultura	7
1.1 Vymezení pojmu kultura	7
1.2 Kulturní a multikulturní společnost	10
2 Charakteristika Romů	12
2.1 Historie Romů na našem území	12
2.2 Etnické charakteristiky	20
2.3 Antropologické znaky	24
3 Romská kultura	27
3.1 Jazyk	27
3.2 Bydlení	28
3.3 Romové a náboženství	32
3.4 Romská hudba	33
3.5 Tradiční strava	34
3.6 Odívání	35
4 Romské dítě v romské rodině	37
4.1 Specifika romské rodiny	37
4.2 Romské dítě	39
5 Význam romské kultury v kontextu romské rodiny a jejich dětí	41
5.1 Otázky a cíle výzkumného šetření	41
5.2 Metody šetření	42
5.3 Výzkumný soubor a způsob jeho výběru	44
5.4 Metoda sběru dat	45
5.5 Získaná data	48
5.6 Metoda analýzy dat	49
6 Výsledky dat a jejich analýza	50
6.1 Majoritní společnost	50
6.2 Spolupráce a tolerance	52

6.3 Romština.....	53
6.4 Romské tradice	54
6.5 Romské jídlo.....	57
6.6 Hrdost	57
7 Interpretace dat	59
8 Doporučení pro praxi.....	65
9 Diskuze a závěr	66
ZÁVĚR	67
SEZNAM ZKRATEK.....	68
SEZNAM PŘÍLOH	69
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÉ ZDROJE	70

Úvod

Tato práce pojednává o romské kultuře. Troufám si říct, že majoritní společnost mnoho o Romech a jejich tradicích neví. Mají určité předsudky, jak Romové žijí, jak se chovají, jsou nezaměstnaní, nepřizpůsobiví většinové společnosti. Když ale nahlédneme do romských rodin, jak žijí, jak bydlí, jak mají zařízený byt, zda mají uklizeno či nikoliv, náš pohled se na Romy může změnit. Podíváme se také na to, jaké tradice Romové mají a zda je stále dodržují. Zjistíme, zda je pro Romy důležité romské tradice předávat svým potomkům.

V teoretické části se zaměříme na vysvětlení pojmu kultura a co je to kulturní a multikulturní společnost. Dále se budeme věnovat charakteristice Romů, především historii Romů na našem území, jak se k nám dostali a jakým způsobem zde žijí. Důležité je také poukázat na etnické a antropologické charakteristiky Romů, pro představu, jak se Romové dělí, jaká mají jména. Od těchto charakteristik i ze samotné historie se odvozují mnohé romské tradice, které bývají využívány i v dnešní době. V další kapitole je popsána samotná kultura Romů, to co dodržují a co je jim vlastní a blízké. Ve čtvrté kapitole se dočteme o romské rodině a dítěti v ní. To, co je pro rodinu a výchovu dítěte důležité, co je pro ně prioritou a co naopak není pro Romy stěžejní. Uvádíme zde specifika romské rodiny. Cílem praktické části je poukázat na Romy jako na národ, který má nejen svůj jazyk, ale i svá specifika, tradice a zvyky, které se předávají z generace na generaci.

Praktická část nás seznamuje s analýzou a interpretací dat, které jsme získali formou rozhovorů. Hlavním cílem výzkumu je zjištění, zda Romové ve dvacátém prvním století dodržují tradiční romskou kulturu, která je tradována a předávána z generace na generaci. Toto šetření také poukáže na to, zda se romská kultura předává dál na potomky dnešních Romů, tedy jaký význam má předávání tradic dětem. K tomuto účelu jsme vybrali kvalitativní výzkum. Metodu pro získání příslušných dat jsme zvolili polostrukturované rozhovory. Ty nám poskytlo šest romských rodin. Analýza získaných dat a následná interpretace dat zodpoví nejen hlavní cíl tohoto výzkumu, ale také dílčí otázky z něho vyplývající.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Kultura

Pojmem kultura se zabývají především sociologové. Má několik významů. Co si vlastně pod pojmem kultura představíme? Soužití skupiny lidí, rodiny, národa? Většina z nás si pravděpodobně představí jazyk. A nejen ten svůj, rodný, kterým hovoří. Jazyk neodmyslitelně patří do kultury národa. S jazykem také souvisí psaný projev. Tyto artefakty jsou jedny z nejzásadnějších pro poznání historie společenství a tím spojené kultury daného národa.

S kulturou je spjatá i společnost. Bez společnosti by nebyla vytvořena kultura. Je vytvářena a zároveň i realizována jednáním a chováním člověka, potažmo lidí. Tedy společenství lidí, kteří vytváří svou osobitou, vlastní kulturu, která se předává z generace na generaci. Je velmi důležité předávání si těchto poznatků pro udržení kulturní společnosti. A nejen pro celý národ Čechů či jiného národa, ale také pro minoritní menšiny žijící v naší republice. Mezi tyto menšiny bezesporu patří Romové. Podle většinové společnosti by se romská komunita měla chovat a jednat dle kultury českého národa, ale dobře víme, že mnohé chování vychází právě z pramenů kultury a zvyků samotných Romů.

1.1 Vymezení pojmu kultura

Tento pojem si můžeme vyložit jak z širšího, obecnějšího hlediska, tak i hlediska užšího. Širší smysl pojednává o činnostech a vzorcích chování, které si člověk osvojuje a předává dál v celé společnosti, zatímco užší pojetí představuje tvůrčí lidské činnosti, jako je např. literatura, umění, divadlo, náboženství, ale můžeme v tomto smyslu jako o kultuře hovořit i o vzdělání. Kultura je tvořena několika díly, úseky. K těm klíčovým patří nejen jazyk, morálka, filozofie, náboženství, právo a zákon, jak již bylo řečeno, ale také stále více do kultury a dílčích úseků spadá móda, sport a spotřební vzorce chování. Kultura je nejen

výsledkem celého vývoje dané společnosti, což je kulturní dědictví, ale také přetváření a obohacování společností současnou, což je kultura aktuální.¹

V obecnější rovině kulturu tvoří:²

- **„kulturní artefakty** (*materiální výtvořiny lidské činnosti*),
- **socio-kulturní regulativy** (*též sociální normy: zákony a další právní předpisy, pravidla slušného chování, mravy, zvyky, obyčeje a tabu*),
- **ideje** (*nemateriální cíle, vize, hodnoty a představy*),
- **sociální instituce** (*nadosobní a tzv. ustrnulé vzorce uspořádání mezilidských vztahů a řešení opakujících se problémů života např. stát, náboženství, školství, soudnictví, věda, manželství, rodina, korupce, prostituce aj.*).“

Kulturou se v obecném slova smyslu označuje „specifický způsob organizace, realizace a rozvoje činností, objektivizovaný ve výsledcích fyzické a duševní práce.“³

David Matsumoto, profesor psychologie a odborník na kulturu, emoce, sociální interakci a komunikaci sám kulturu definuje jako „dynamický systém explicitních a implicitních pravidel, vytvořený skupinou za účelem jejího přežití, zahrnující postoje, hodnoty, názory a normy chování, sdílené skupinou, ale jednotlivci ve skupině zvnitřněné v rozdílné míře, komunikované z generace na generaci, relativně stabilní, ovšem s potencionálem ke změně v průběhu času.“⁴ Matsumoto se kulturou zabývá intenzivně a i jeho definice je zajímavá

¹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. s. 157.

² URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*. 2. rozšířené vyd. Praha: Grada, 2011. s. 116.

³ PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník. Svazek 2*. Praha: Karolinum, 1996. s. 547.

⁴ MATSUMOTO in LUKÁŠOVÁ, R., NOVÝ, I. a kol. *Organizační kultura. Od sdílených hodnot a cílů k vyšší výkonnosti podniku*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004. s. 17.

a velmi výstižná. Samotným pojmem se ale zabývá více autorů. Pojem kultura je také popsán v Ottově naučném slovníku, který uvádí: „*Kultura je souhrnný sociologický pojem, který v nejširším slova smyslu označuje všechno to, oč byla přírodní skutečnost lidským přínosem v minulosti a přítomnosti rozmnožena anebo přetvořena.*“⁵

Ze všech definic je zřejmé, že na kultuře se podílí především lidé a s nimi celá společnost. Bez tvorby a lidského přínosu by se kultura nevytvářela a nezdokonalovala. Mnohé z kultury národů je uchováno v kronikách. Ty podávají původ, jak se kultura vyvíjela, zdokonalovala, kdo k vývoji přispěl, či jakým způsobem ji obohatil. A nejen staré prameny jsou svědky vývoje kultury, ale také obor kulturní historie, který se zabývá samotnými dějinami kultury.

S kulturou společnosti jsou spojovány i pojmy socializace a enkulturace. Socializace je začleňování člověka do společnosti. Velký sociologický slovník uvádí socializaci jako: „*Komplexní proces, v jehož průběhu se člověk jako biologický tvor stává prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými sociální bytostí, schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti. Socializace spočívá v osvojování hodnot, norem a způsobů jednání, srozumitelných a platných v dané kultuře.*“⁶ Enkulturační se převážně zabývají kulturní a sociální antropologové. Kultura jako taková, kterou má každý národ či menšinová společnost spadá do výzkumů kultur národů, kterými se zabývají kulturní antropologové. „*Pojem enkulturace označuje proces, jímž si člověk v průběhu svého života osvojuje kulturu dané společnosti.*“⁷

⁵ Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Praha: Argo, 2001. s. 969.

⁶ MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník. II. svazek P-Ž.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 1012.

⁷ SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika.* 2. vyd. Praha: Grada, 2007. s. 259.

1.2 Kulturní a multikulturní společnost

V dnešní době je zřejmé, že téměř na celém světě vládne multikulturalismus. Alespoň o Evropě se to dá říct. Vždyť jen u nás v České republice, tak malém státě, žije víc jak 14 národnostních menšin. Patří sem např. národnostní menšina slovenská, běloruská, maďarská, polská, ruská, německá, chorvatská, vietnamská a také romská. K romské národnostní menšině se při sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo 5 135 osob. Podle kvalifikovaných odhadů se ale počet odhaduje okolo 150 000 až 300 000 Romů.⁸ Převážně žijí na severu Moravy a v severních Čechách, ale také ve velkých městech jako je např. Praha či Brno.

Je důležité objasnit si pojmy jako je multikulturalismus a multikulturní společnost. Oba pojmy jsou velmi užívané a v poslední době také mnoho zatracované s narůstajícím násilím jak ve světě, tak i v samotné České republice.

Multikulturalismus můžeme chápat jako „*ideál uskutečňované tolerance a respektu k jinému a odlišnému.*“⁹ V tomto smyslu je multikulturalismus neskutečnou možností, které ale mohou bránit některé formy útlaku, jako je např. vyloučení na okraj společnosti, bezmoc, násilí, vykořisťování a jiné. „*Základem pro spravedlivé uskutečňování multikulturalismu je uznání rozdílů, odlišností jedinců, skupin či celých kultur.*“¹⁰

Podle Andragogického slovníku je multikulturalismus „*ideologie o rovnocennosti lidských kultur, rasových a etnických společenství.*“¹¹ V USA a západní Evropě se tato ideologie šířila

⁸ Úřad vlády České republiky. [online]. 2017 [cit. 2017-8-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

⁹ JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2006. s. 21.

¹⁰ Tamtéž, s. 21.

¹¹ PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. *Andragogický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. s. 175.

od šedesátých let minulého století a po roce 1989 se rozšířila i v České republice. Mezi hlavní teze patří například uznávání a respektování zvláštností jednotlivých kultur příslušníky jiných kultur, další tezí je, že každá kultura je hodnotná a přínosná jako ostatní kultury, a přináší určitý vklad do historie společnosti a v neposlední řadě rovnoprávné postavení a příležitosti na práci a vzdělání jako mají příslušníci jiných kultur.¹²

Dalším pojmem, co se kultury týká, je multikulturní společnost: *„Je společnost, která se vyznačuje kulturní rozmanitostí, pluralitou. Různé kultury zde žijí vedle sebe nikoli izolovaně, ale ve vzájemné interakci a komunikaci, v níž může docházet ke spolupráci, k dialogu a k určitým vzájemným vlivům či vzájemnému kulturnímu obohacení. Ideál multikulturalismu je oslavou kulturní rozmanitosti, například jazykové nebo náboženské, je opakem praktik necitlivé asimilace ras, etnik, přistěhovalců.“*¹³

V multikulturní společnosti je žádoucí tolerance a právě již zmiňovaný pluralismus, což znamená mnohost, rozmanitost. Je také žádoucí, aby majoritní společnost přijala národnostní menšiny, aby tolerovala kulturu těchto menšin, ale také velmi důležité a žádoucí je i od minorit přizpůsobení se kulturám většinové společnosti. Pokud nebude určitá symbióza dvou či více kultur, mnohé soužití může být poznamenáno právě netolerancí, rasovou nenávisť, násilím a podobně.

Multikulturalismus usiluje o porozumění druhých, jejich obraznosti, komunikaci, jazyku, náboženství, rasy bez předsudků, nenávisť, netoleranci. Také se opírá o tvrzení, že samostatné etnické skupiny mají právo se kulturně lišit od většinové společnosti a mají právo na svou kulturu.¹⁴

¹² PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. *Andragogický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. s. 175.

¹³ JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2006. s. 21.

¹⁴ ČENĚK, J., SMOLÍK, J., VYKOUKALOVÁ, Z. *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada, 2016. s. 59-61.

2 Charakteristika Romů

Romové. V naší společnosti mnohdy zatracovaná národnostní menšina. Menšina, která má svou kulturu a historii. Mnoho autorů se zabývalo a zabývá studiem této minoritní společnosti. A domnívám se, že nahlédnutí a porozumění této národnostní menšiny je mnohdy cenné a zajímavé. Už jen samotný příchod, odkud vlastně Romové pocházejí, jak migrují, jakým způsobem se vyvíjejí, je velmi zajímavé a troufám si říct, že i poučné. Mnozí lidé však neznají život Romů. Bylo by vhodné, aby tito lidé nahlédli do historie Romů, a tím možná pochopili jejich mentalitu a právě i kulturu jejich života. Historie je základ pro pochopení samotné kultury menšin, a proto nahlédneme do historie samotných Romů a také v této kapitole budou popsány jak etnické, tak antropologické charakteristiky.

2.1 Historie Romů na našem území

Když hovoříme o kultuře národa, je žádoucí znát původ onoho národa. Stejně tak je tomu u národnostní menšiny Romů. Názorů na původ, odkud vlastně Romové přišli, je mnoho a různí se. Dnes již víme, že Romové pocházejí z Indie. Nasvědčuje tomu jejich jazyk, který je s kulturou velmi spjat. Rozplést nejstarší historii Romů je z důvodu absence písemných i dalších pramenů složité.¹⁵ Navzdory tomu se názory o původu Romů různí a pocházejí např. z kronik. Zprávy kronikářů z první poloviny patnáctého století uvádějí, že Romové, tehdy Cikáni, pocházejí z pravlasti Egypta. Tuto zprávu o sobě šířili sami Cikáni. Další teorie jsou, že Romové mohli přijít z africké provincie, která je součástí dnešního Tunisu, či z města Singara v Mezopotámii. Kolovaly také primitivní a zlomyslné teorie, že Cikáni jsou přímými potomky ďábla.¹⁶

¹⁵ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 14.

¹⁶ HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 14-17.

To, že Romové pocházejí z Indie, vychází z mnoha studií jazyka – romštiny. Jazykovědci určili, že romština je velmi podobná, a tedy i příbuzná, novindickým jazykům. Z této studie jazyka vyplývá, že Romové pocházejí z Indie.¹⁷ Výzkumy také ukázaly, že předkové Cikánů byli částí nejnižší kasty, která je nazývána kastou párijů a ta se dále dělí na množství podkast a tříd podle zaměstnání a způsobu obživy.¹⁸ I v dnešní době jsou Romové děleni do svých vnitřních kast nejen podle původu, ale také podle způsobu obživy.

První zmínka spojená s osídlením Romů v Čechách a na Moravě připadá Dalimilově kronice, asi okolo roku 1314, kde se hovoří „O Kartasiech pohanských“, kteří dle své vizáže, oblečení a jazyka působili jako Cikáni. Další zmínka spadá do roku 1399, kdy je dochována zmínka o členu lupičské bandy působící v jižních Čechách, který popisuje dalšího člena této bandy jako Cikána černého, Ondřejova Pacholka. V dalších letech 1416-1491 jsou doloženy zápisy o vládčících se Cikánech po České zemi, konkrétně v Kutné Hoře, Praze či Lounech. Rok 1523 dokládá, že se opět vracejí do Českých zemí a to do Prahy.¹⁹

V šestnáctém století za vlády Ferdinanda I. měli být Cikáni vyhnáni ze země, ale ani opakovaná nařízení nezabránila dalšímu pobytu Cikánů na našem území. Po České zemi převážně kočovali, nevydrželi na jednom místě, avšak někteří se usidlovali. Živili se především krádežemi, což poškozovalo všechny Romy, i ty, co byli usedlí a pracovali. Byli výborní ve zpracování kovu. Znalosti si předávali z generace na generaci. Také se živili převážně košíkářstvím, kotlářstvím, výrobou zbraní, rýžováním zlata, cínařstvím. Byli, a stále jsou, výbornými hudebníky. Tehdy se živili nejen hudbou, ale i tancem u dvora a byli pány obdivování a uznávání. Potulní Romové kradli, ženy věštily z rukou, jejich hygiena byla

¹⁷ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 13.

¹⁸ HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 18.

¹⁹ HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 19-28.

minimální. Měli zdobné ošacení, ženy dlouhé sukně s velkými kapsami, muži měli krátké vesty a vysoké čepce. Věštba z ruky a samotné potulování bylo trestáno vypovězením z vlasti. Potulní Cikáni dle pramenů zakládali požáry, byli vrazi a zloději. Na základě výsledků a soudů někteří byli popraveni. Je zřejmé, že pověst tehdejších Cikánů nebyla pro společnost přijatelná. Proto koncem šestnáctého století byli Cikáni vyhoštěni ze země na náklady zemských financí. Byli vypovězeni do sousedních zemí, například Polska.

Na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století se Romové opět vraceli zpět na Moravu. Dle usnesení moravského zemského sněmu měli být Romové, kteří se živili žebrotou a krádežemi vypovězeni z vlasti. Cikáni se vraceli i přes výstrahu, která udávala chycení již jednou vyhoštěných Cikánů a jejich následnou popravu. Někteří byli nuceni k veřejným pracím, děti dávaly do tzv. špitálů, kde měly být vychovávány. Z těchto pramenů je zřejmé, že Romové nebyli na našem území vítáni, především pro jejich způsob života, kam spadala převážně kriminalita a samotná obživa.²⁰

Zlepšení romské situace přinesla až doba osvícenství. Za vlády Marie Terezie probíhala především tzv. „regulace“ uherských Cikánů. Bylo to po několika staletích přímé perzekuce cikánů obdobím zcela nového přístupu k neusedlému obyvatelstvu.²¹ Cílem regulace bylo především trvalé usazení Cikánů, jejich zapojení se do hospodářského života, odvádění poddanských dávek, ale také placení daní státu. Tehdejší Královská místodržitelská rada nařídila, aby byli Cikáni donuceni ke křesťanským obřadům, měli přijmout křesťanské jméno, tedy jméno i příjmení. Nařízení obsahovalo i to, že měli být donuceni nosit oděv, který nosí běžný lid, mezi kterým se pohybují. V roce 1761 byl vydán Marií Terezií příkaz o způsobu emancipace Cikánů. Konečným cílem měla být rychlá asimilace Cikánů s ostatními poddanými. Také mělo být zakázané oslovení Cikán, na místo toho se měli nazývat

²⁰ HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 65-89

²¹ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 37.

„novosedláci“. Nařízení ale nebylo dodržováno, proto Josef II. vydal v roce 1782 patent, ve kterém bylo mimo jiné také uvedeno několik bodů, týkajících se Cikánů, které uvádím:

- pokud nebudou schopni uživit rodinu, je zakázáno se ženit,
- odebrání dětí ve věku od dvou do čtyř let a dát je na výchovu do domácností rolníků,
- děti ve věku 10 let měli jít do služby či na řemesla,
- dospělá cikánská mládež měla být odváděna k vojsku,
- cikánské rodiny se měli trvale usadit v řádných domech ve vesnicích, ne v chýších či stanech,
- neměli hovořit svou řečí, ale řečí svého okolí,
- při regulaci měl být kladen velký důraz na plnění náboženských povinností a jiné.²²

Obydlí pro Cikány byla postavena na náklady velkostatků. Usazené rodiny v nich ale vydržely zpravidla jen první zimu. Potom kočovaly dál. Byli to tzv. polousedlíci. Lze konstatovat, že v tomto období pokus o usídlení Romů nebyl zcela úspěšný.

V osmnáctém století bylo na Moravě usídleno několik Cikánů na panství Uherský brod. Bylo známo, že Cikáni nechtějí obdělávat půdu, rolnictví neuznávali jako formu obživy. I když jim byla nabídnuta půda k obdělávání, oni ji odmítli. Raději preferovali kovářství, ve kterém vynikali. Všechny tolerované romské rodiny byly stále odkázány pro zdroj své obživy na kočovném způsobu života, kdy poskytovaly práci a služby. Převážně tedy již zmiňovaným kovářstvím. Ale ani to se nelíbilo společnosti, kdy Cikáni poškozovali práci cechovních kovářů. Na přelomu osmnáctého a devatenáctého století přibývalo stále více usedlých Romů. Majoritní společnost toto snášela velmi negativně. Přítomností Romů vždy

²² HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 94.

vznikla škoda polnímu či lesnímu hospodaření. Prameny z období osmnáctého až dvacátého století poukazují na to, jak probíhalo přizpůsobování romských usedlíků, především ve sféře bydlení. Zřizování chatrných domků a jejich seskupování vedlo ke vzniku tzv. cikánských táborů či osad. Stále se živili kovářstvím, obchodem s koňmi, hudbou. Ale na obživu to nestačilo. Byli nuceni zajistit obživu rodiny stále více přídatnými zdroji obživy. Ta spočívala v nepravidelných a sezónních nádenických pracích. Vzdělání nebylo pro Romy vůbec důležité. Většina dospělých byla negramotná. Ani své děti neposílali do škol. Pokud ano, tak jen výjimečně.²³

Za Rakousko – Uherska bylo vydáno několik protiromských vládních nařízení. Bylo v nich uvedeno, že kočovné a potulné družiny, dokonce i romské etnikum jako celek, ohrožovaly ostatní občany, jejich bezpečnost a majetek. Nebylo tolerováno bezdomovectví. Byly vydávány cestovní pasy, povolení provozovat živnost či hudební licence, které nesměli Romové zneužívat k pohoršlivému chování. Pokud se tak stalo, měly jim tyto doklady být odebrány. Za první republiky, počátkem třicátých let byl přijat Zákon o potulných cikánech a jeho prováděcí nařízení. Byl to zákon proti potulným Romům a tulákům žijících „po cikánsku“. Zakazoval Romům kočovat, nebyly přípustné velké skupiny při kočování, nesměli vlastnit zbraně včetně dýk. Museli mít platná povolení ke kočování, byli pod neustálým policejním dohledem. V zákoně se uvádí: „*Za potulné cikány podle tohoto zákona pokládají se cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štitící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku - hlavně v zimě - stálé bydliště...Bezpečnostní úřady a orgány mohou ke zjištění totožnosti prováděti u potulných cikánů kdykoli zjišťování antropometrická, daktyloskopická i jiná, zejména zvláštních známek (jizev, vad, tetování apod.).*“²⁴ I přes demokratický charakter První republiky je zřejmé,

²³ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 34-50.

²⁴ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 19.

že tento zákon Romy téměř neakceptoval. Zákon o potulných cikánech byl prvním výjimečným zákonem proti Romům. K němu patřila i diskriminace Romů v podobě policejních soupisů, cikánských legitimací, kočovnických listů, které byly přímo zaměřeny proti kočovnému a potulnému životu, který bohužel Romové stále provozovali.²⁵

Další etapou, která je pro Romy nepříznivá, je období vlády nacistů za druhé světové války. Jejich antropologické znaky nespadały do tzv. árijské rasy a vedle Židů čekali na řešení, co s nimi bude. Za Romy byli považováni pouze ti, co měli vystaveny cikánské legitimace. Na úplné cikány nebo cikánské míšence je rozdělil až vládní výnos o vybírání sociálně vyrovnávací dávky ze dne 3. 5. 1943. Již 31. 3. 1939 vydala protektorátní vláda výnos, který zakazoval potulování a kočovný život. Úřady věnovaly životu a chování Romů zvýšenou pozornost. Bylo žádoucí, aby se Romové usadili, což také nařídilo protektorátní ministerstvo vnitra. Neuposlechnutím hrozilo zařazení Romů do kárných pracovních táborů. Neznámější tábory na našem území, které byly otevřeny v roce 1940, se nacházely v obcích v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu pro muže starší 18ti let. Podíl Romů byl okolo 5 až 25 %. Romové byli ale také transportováni do táborů v polské Osvětimi či v Horních Rakousích v Mauthausenu.²⁶ Podle dochovaných pramenů zahynulo ve vyhlazovacích táborech během druhé světové války až 7 000 Romů. Po ukončení války se na naše území vrátilo asi jen 500 Romů.²⁷

V poválečném období, tedy po roce 1945, se romská populace přirozenou reprodukcí prudce rozmnožovala. Také byla velká migrace Romů do Česka převážně z oblasti Slovenska,

²⁵ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 51-65.

²⁶ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 66-73.

²⁷ DANIEL, B. *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1994. s. 132 – 133.

především jeho východní části. Romové spatřovali v pohraničí a velkých průmyslových městech zdroj obživy a lepšího života, lepšího bydlení i získání práce, byť v těžkém průmyslu. V tomto období migrace byla pro Romy důležitá pospolitost a soudržnost. Bez nich by mnohdy mnozí Romové své původní osady neopustili. Stěhovaly se celé klany, kterým byli motivací mladí Romové, kteří znali ze své prezenční služby jisté ekonomické i sociální možnosti posádkových měst. V osadách, převážně slovenských, chyběla mnohdy přístupová cesta, problémem byla i několikakilometrová vzdálenost do nejbližších vesnic, postrádali zdroj pitné vody. Což byl také impuls k odchodu z osady. I dnes, v jednadvacátém století, jsou na východním Slovensku vidět osady, ve kterých se mnohé nezměnilo. Jsou sice elektrifikované, ale jsou v nich vidět koliby, kde jsou pouze hliněné podlahy, bohužel i místo skel v oknech pouhé igelity. Každá osada je jiná, co se týká vybavení a přitom si jsou velmi podobné. A stále se rozšiřují. Proto vidina lepšího života byla volbou pro tak velký počet migrujícího romského obyvatelstva.²⁸ Komunistické úřady se snažily Romům různě znepříjemňovat život. Nedávaly jim např. stavební povolení, žebrota byla zakázána. Vždyť by to znamenalo přiznání, že by se lidově demokratický stát o někoho nedostatečně postaral. Po roce 1948 Romové zaznamenali určitá pozitiva. Byl zrušen již výše zmiňovaný zákon z roku 1927 – zákon proti potulným Romům a tulákům žijícím „po cikánsku“. Ve většině případů se Romové usazovali, jediní, kdo kočovali, byli olašští Romové. Čtyřicetiletí komunistické vlády bylo negací všeho. Spadalo tam i řešení „cikánské otázky“, která byla pojata stejně jako v celém východním bloku pouze jako sociální. Romové měli postupně splynout s většinovou společností. Tehdy byla uplatňována strategie celkového přístupu k Romům jakýmsi národnostním útlakem, který plynul z neuznání romské národnosti.²⁹ Dle Říčana se tato strategie mísila v kombinaci „s *paternalistickým*

²⁸ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 84-97.

²⁹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 26-28.

rozmazlováním Romů.“³⁰ Bylo jim odepíráno právo na svébytnost kultury a jejich životního stylu, oproti tomu měli zaručené vyhovující bydlení a také stálé zaměstnání. Romské děti byly podporovány ve vzdělávání, režim jim zajistil školní vzdělání. Tehdejší režim také podporoval střední a vysokoškolské vzdělání Romů, jejichž výsledky, z důvodu určitých obav dávat těmto dětem špatné známky, měly mnohdy pochybnou hodnotu. V roce 1971 byl proveden sociologický výzkum, který poukázal na masivní averzi majoritní společnosti vůči Romům. Zpráva však byla potlačena. Stále více byla podporována asimilační politika. Např. tím, že v roce 1959 bylo zakázáno olašským Romům kočovat. Tomuto předcházela Zákona o trvalém usídlení kočujících osob, který v roce 1958 vydal ÚV KSČ.³¹ I dokument Charta 77 poukazyval na to, že Romové tvořili nejbezprávnější skupinu obyvatelstva v tehdejší Československu. Moc dělala vše pro to, aby romskou kulturu vyhubila. Tehdejší sdělovací prostředky šířily veřejnosti to, že žádná taková kultura neexistuje. Osmdesátá léta přinesla zmírnění útlaku vůči romské komunitě. Několik Romů s romisty z majoritní společnosti, ke kterým patřila i dr. Hübschamnová stále více prosazovalo romský jazyk, a bylo vydáno i několik knih v romštině. Přišel rok 1989, 17. listopad a s ním i návrat demokracie do republiky.³²

Takzvaná sametová revoluce přinesla všem občanům, tedy i romské menšině, svobodu. Především svobodu užívat svého jazyka, který jim byl dlouhá léta upírán, a také pěstovat svou národní kulturu, která byla v době komunismu zatracována. Také bylo možno zakládat své vlastní organizace, rozvíjet mezinárodní kontakty atd. Romové viděli svou budoucnost ve velkých nadějích. Přišel ale pravý opak. Vláda v roce 1997 prohlásila, že romský problém nebude vyřešen za deset či dvacet let. Nikdo neuměl pracovat s volností, která s demokracií

³⁰ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 28.

³¹ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 49.

³² ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 29-30.

nastoupila. Romové se stále více stávali nezaměstnanými. Přispěla k tomu i jejich pasivita hledání a snažení si udržet zaměstnání. Na úkor Romů probíhal mediální pranýř. Na rozdíl od dob komunismu, kdy byly zprávy o Romech v médiích potlačovány, náhlá svoboda projevu samotné Romy poškozovala. V dnešní době můžeme hovořit o xenofobii, rasismu a nenávisti vůči Romům, kteří podle majoritní společnosti využívají sociálního státu, nemají zájem hledat a vykonávat zaměstnání, a tudíž přispívají do národního hospodářství. Žijí konzumní mentalitou, kriminalitou, gamblerstvím, což přispívá k nenávisti majoritní společnosti vůči romské národnostní menšině. Nelze ovšem všechny tzv. házet do jednoho pytle. Je mnoho romských rodin, kde rodiče pracují, své děti posílají do škol a dbají na vzdělání svých dětí. Ale také se mnohdy stávají posměchem některých Romů, že žijí jak „gádžové“. Romská kultura a život samotných Romů je zajímavé a k objasnění jejich mentality je nutný dlouhodobý výzkum a pozorování chování samotných Romů.³³

2.2 Etnické charakteristiky

Je nám známo, že Romové pocházejí z Indie. Za nejbližší příbuzné Romů jsou pokládáni stále žijící dómové. V etnologii znamená název dómové různorodé označení kast, které jsou rozšířené převážně v oblasti severní Indie. Dómové se podobně jako v minulosti Romové žijí jako kovo zpracující řemeslníci, košíkáři, truhláři, léčitelé, ale také jako hudebníci či v některých oblastech spalovači těl zemřelých.³⁴

Romové, jako národnostní menšina, žijí ve státě, v jehož teritoriu se usadili nebo dlouhodobě žijí. Nemají svůj vlastní stát. V Evropě, kde žije největší národnostní menšina, tedy Romové, Sintové či Travellers, žijící na území Anglie, Skotska a Irska, se považují za nadnárodní menšinu, která vykazuje společné znaky. Považuje se za romský

³³ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 30-34.

³⁴ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 15-16.

evropský národ v určitém slova smyslu. V memorandu „My, romský národ“ se vyjádřili k tomu, že by chtěli být uznáni jako nadnárodní romský národ.³⁵ V memorandu mimo jiné stálo: „*Sdílíme stejné tradice, kulturu, původ, stejný jazyk, a proto se považujeme za národ, i když neusilujeme o vytvoření romského státu. Předkládáme lidstvu žádost o to, abychom získali reprezentaci jako národ, jímž jsme.*“³⁶

Romové se dělí do určitých skupin. V České republice jsou nejpočetnější skupinou Romové slovenští a z části také maďarští. Obě skupiny jsou nazývané Rumungre. Na naše území přišly ve velké poválečné migrační vlně. Mimo tyto dvě skupiny jsou na našem území také Romové/Cikáni čeští a moravští pocházející z rodin, které přežily válečný holocaust Cikánů a Židů. Do další skupiny se řadí tzv. Sintové, což jsou němečtí Cikáni, kteří jsou podobně jako předcházející skupina potomci přeživších válečný holocaust. Deset procent jak v Česku, tak i na Slovensku, tvoří poslední skupina, která se nazývá Romové olašští, nebo také Vlachike.³⁷ Označení Vlachini a Vlachinky je převážně mezi Romy a samotnými Olachy. Majoritní společnost ve většině případů používá označení olašští Romové. Jsou nápadní svým zdobným oblékáním, zlatem a hlučným chováním, kterým dávají najevo svou váženost ve své komunitě.

Dalším rozdělením na našem území může být rozdělení na skupiny podle dialektů romského jazyka. V tomto rozdělení jsou nejen Romové čeští, ale také slovenští. Po druhé světové válce migrovala většina slovenských Romů z osad za lepším živobytím do Čech.

³⁵ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2010. s. 36.

³⁶ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2010. s. 36.

³⁷ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2010. s. 34-35.

Jsou tedy součástí naší historie. Podle Davidové se dělí na tyto skupiny:³⁸

- *východoslovenští Romové – téměř 80 % Romů,*
- *západoslovenští Romové – archaická romština, mluví staří Romové,*
- *středoslovenští Romové – částečně odlišný dialekt,*
- *maďarští Romové – jihozápad, jihovýchod SR,*
- *čeští a moravští Romové – převážně dialekt těch z Osvětimi, přeživších,*
- *rumunští Romové,*
- *olašští Romové (Vlachi),*
- *němečtí Romové (Sinti).*

Z pohledu většinové společnosti jsou ale Romové rozdělování nikoli podle etnické a rodové příslušnosti, ale právě v závislosti na sociální skupině, do níž jsou zařazováni. Skupiny Romů po celé Evropě jsou negativně vnímány právě pro to, že jsou postihnuty vážnými sociálními problémy. Ať už je to oblast nezaměstnanosti, bydlení či hygienických a zdravotních podmínek.³⁹

Samotné sčítání lidu, a s tím spojené přihlášení se k určité národnosti, představuje mnoho otázek. Většina Romů se totiž hlásí k občanům České republiky, nikoliv k Romům. Již v úvodu jsem popsala statistiku z posledního sčítání lidí z roku 2011. K romské národnosti se přihlásilo pouze 5135 občanů, zatímco v České republice žije až 300 000 Romů.

³⁸ KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 105.

³⁹ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2010. s. 36-37.

To, že se nehlásí k romské národnosti, může být z několika důvodů. Například obava z možného znevýhodnění či vyloučení, obavy o vlastní bezpečí a bezpečí rodin, je možné, že dětem narozeným po roce 1989 volí rodiče národnost, jakou mají oni sami, což je převážně národnost česká. Také mnoho Romů žijících v České republice se považuje za Čechy. Ale také zde může být možnost, že mnoho z těchto občanů nezaznamenala žádnou národnost, protože políčko pro vyplnění je nepovinné, nebo naopak mohou uvést i více národností.⁴⁰

Domnívám se, že je vhodné popsat v návaznosti na etnicitu romské národnostní menšiny také příjmení, která jsou základem jakési historie lidí, tedy i samotných Romů. Historie používání příjmení sahá do doby Římanů, a to již 300 let před Kristem. V Evropě se užívají jména složená z několika křestních jmen a jednoho příjmení. V posledních letech může také příjmení být složeno z více slov oddělené např. pomlčkou. Je tedy patrné, že se stále vyvíjí. Příjmení je podstatně mladší, než křestní jména. U nás zavedla povinné používání příjmení až Marie Terezie. Označuje určitou historii daného rodu. Ze začátku měla pouze popisný charakter u osob vlastníci pozemky. Teprve ve třináctém století začalo být zvykem, že se začalo dědit převážně z otce na potomky, tedy po meči. Pro ty, co nevlastnili žádnou půdu, nebo majetek, se příjmení tvořilo z těchto zdrojů:

- názvy lokalit, nebo teritorií, ze kterých osoba pocházela (např. Pražský, Kolínský...),
- zastávaný úřad, zaměstnání nebo obchod (např. Kovář, Mlynář.....),
- dědictví, rodový vztah,
- příjmení vyjadřující osobní charakteristiky, fyzický vzhled, dovednosti a přezdívky (např. Dlouhý, Moudrý, Černý...),
- odvozený od názvů rostlin, zvířat (např. Liška, Dub, Jedlička...),

⁴⁰ KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 105-106.

- uměle vytvořená, odvozená nebo ozdobná, libozvučná vyjádření,
- odvozeniny od jmen svatých, biblických jmen (např. Tomáš, Tomášek, Havel...),
- názvy věcí, látek, jevů apod. (např. Lopata, Mráz...).⁴¹

U příjmení Romů se jedná o pojmenování jak původního domovského místa, tak rodu a příbuzenských vztahů. Můžeme je rozdělit do pomyslných tří skupin. První skupinou jsou čeští a moravští Cikáni/Romové, kteří jak již víme, spadají do skupiny přeživších válečný holocaust. V Čechách se jednalo o příjmení, jako jsou: Janeček, Růžička, Lagryn, Serynek, Šmíd, Šlehorf. Zatímco na Moravě převažovalo příjmení Holomek a Daniel, ale také méně používaná Herák, Kirsch, Malík. Po vyhlazení mnoha Romů v protektorátních „cikánských táborech“ jako byly Lety u Písku, Hodonín u Kunštátu a nejvíce známý Osvětim – Březinka zůstala zbylá příjmení, z nichž to jsou přeživší rodin Holomků, Danielů, Růžičků, Kýrů a Weinlichů. Jsou to nejčastější romská příjmení a také nejznámější. Druhou pomyslnou skupinou jsou olašští Romové, kteří využívají nejčastěji příjmení Stojka, Lakatoš, Bihari, Makula, Rafael. Třetí a nejrozšířenější skupinou jsou usedlí slovenští Romové, kteří do Čech přišli po druhé světové válce, tedy po roce 1945. Zde je škála příjmení velká. Spadá sem např. Kotlar, Dunka, Červeňák, Bílý, Černý, Rakaš a jiné. Mnoho těchto příjmení se stále objevuje i na Moravě.⁴²

2.3 Antropologické znaky

Do charakteristiky Romů bezesporu patří také popis antropologických znaků. Je zřejmé, že tyto znaky jsou rozdílné od většinové společnosti, což bývá problémem uznávání Romů

⁴¹ RAK, R., MATYÁŠ, V., ŘÍHA, Z. a kol. *Biometrie a identita člověka ve forenzních a komerčních aplikacích*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. s. 49-50.

⁴² DAVIDOVÁ, E. *Romové a česká společnost. Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2001. s. 23-24.

neromskou společností. Romové patří do europoidní rasy. Výzkumy však prokázaly, že Romové ve střední Evropě mají na škále *r*- a *K*- strategie blíže k negroidní rase.⁴³

Co znamenají tyto strategie? V přírodě se u organismů můžeme setkat se dvěma odlišnými životními strategiemi. Jsou nazvány *K*- a *r*-. Pro srovnání uvádím popis těchto strategií.

*„K- strategie se uplatňuje v relativně stabilním, předvídatelném prostředí s dostatkem prostředků pro život. Organismy žijící v těchto podmínkách:“*⁴⁴

- *mají méně potomků (sází na kvalitu),*
- *věnují se výchově potomků,*
- *mají pevnější párové a vůbec společenské vazby,*
- *nemají potřebu podstupovat velká rizika,*
- *mají delší průměrnou délku života,*
- *mívají větší tělesné rozměry.“*

Druhá, *r*- strategie, vykazuje odlišnosti, téměř opaky strategie první.

*„r - strategie se uplatňuje v nejistém, rychle se měnícím prostředí s nedostatečnými prostředky pro život. Organismy žijící v těchto podmínkách:“*⁴⁵

- *mají více potomků (sází na kvantitu – vyšší maximální rychlost množení, rozmnožují se dříve, potomci nejsou příliš životaschopní, velikost populace silně kolísá v čase),*

⁴³ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 17.

⁴⁴ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 13-14.

⁴⁵ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 14.

- *méně se věnují jejich výchově,*
- *mají slabší sociální vazby,*
- *praktikují riskantní způsoby chování (např. u lidí zvýšená kriminalita),*
- *mají vyšší míru agresivity a soutěživosti,*
- *mají kratší průměrnou délku života,*
- *mají menší tělesné rozměry.“*

Charakteristickým antropologicko – fyziologickým znakem Romů je dermatologický a morfologický souhrn znaků. Nejnápadnější je tmavá pigmentace pleti, vlasů a očí. Mezi tyto znaky také spadá menší vzrůst a specifické tělesné proporce, např. tvar mozkovny, tedy hlavy, nosu a ruky nebo také posazení očí. Výzkumy také prokázaly u romské populace vysoký výskyt krevní skupiny B a faktoru Rh minus.⁴⁶ V dnešním jednadvacátém století mnohdy Roma nebo Romku nepoznáme. Je to zapříčiněné tím, že mnoho Romů se mísí právě s neromy. Stále více přibývá tzv. smíšených manželství a z těchto rodin vycházejí děti, které mohou být více podobní lidem majoritní společnosti nežli samotným Romům.

⁴⁶ ŠEVČÍKOVÁ, V. *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. s. 23-24.

3 Romská kultura

Když se řekne Romové a jejich kultura, většině z nás se patrně vybaví hudba, zpěv, křik, možná jejich temperament, nic uhlazeného, ba právě naopak chaos. Také si můžeme vybavit typické romské oblékání, spoustu zvonivých, blýskajících se náušnic, dlouhé dívčí havraní vlasy. Už málokdo ale ví, že do romské kultury patří také romská jídla, která se stále vaří a tradují, také rozdílné tradice od majoritní společnosti při námluvách či pohřbech. Co ale nejvíce tvoří kulturu, je jejich jazyk – romština. Děti se učí romsky od svých rodičů a prarodičů a jazykem si svou kulturu sdělují z generace na generaci. Jazyk je nástroj, který uplatňujeme nejenom pro sdělování informací, ale také pro přenos kulturního dědictví daného národa.

3.1 Jazyk

Romaňi čhib – romština. Druhá polovina osmnáctého století byla zásadní pro rozpletení historie romského jazyka. Jazykovědci zjistili, že romština vykazuje podobnost s novindickými jazyky. Tímto lingvistická analýza poukázala na možný směr směřující k dějinám Romů. Romský jazyk je jazykem indoevropským, novindickým. Nejstarší vrstva slovní zásoby a původní gramatická struktura je velmi podobná a blízká některým indickým jazykům. Nejvíce je podobná svou příbuzností mnoha slov s jazykovou skupinou střední Indie. Jak Romové migrovali ze své pravlasti, jejich řeč byla ovlivněna prostředím, ve kterém se ocitli. Romové byli kočovným národem, tedy v jejich řeči můžeme najít mnoho podob jazyků těch národů, se kterými během svého putování přišli do styku. Hovoří se o slovech ze třinácti jazyků. Také z různých pramenů je zřejmé, že o romštině měla společnost nevalné mínění. Tradovalo se, že si svůj jazyk vymysleli proto, že při krádežích jim nebudou ostatní rozumět.⁴⁷ Romština až do dvacátého století existovala pouze v nepsané podobě.⁴⁸ Psaná

⁴⁷ DANIEL, B. *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1994. s. 16.

forma je stále více zaznamenána v podobě romských povídek, pohádek, ale také příběhů o Romech sepsaných např. od samotných přeživších holocaust. Je zaznamenána také v podobě krásných romských písní, ale také lidové moudrosti v příslovích. A těch je nespočet.

Romština má jedenáct slovních druhů, osm pádů, rozlišuje mužský a ženský rod a také životnost a neživotnost. Slovesa mají čas minulý, přítomný a budoucí, který se rozlišuje pomocí koncovky *vas* pro minulý čas a koncovky *va* pro čas budoucí. Přízvuk je kladen na předposlední slabiku ve slově. Romština obsahuje něco kolem 600 slov, která jsou původem staroromská a ostatní jsou převzatá z ostatních, asi třinácti jazyků, jak je již uvedeno výše.⁴⁹

3.2 Bydlení

„*Kas o Del andro kher and'a, me les avri na čhivava*“: „*Koho Bůh přivedl do domu, toho přece nevyhodíme*“ anebo: „*Te lache manuša, the dešdžene šaj soven tel jekh lepeda*“: „*Když jsou lidé dobří, i deset se jich vyspí pod jednou dekou.*“⁵⁰ Z těchto romských přísloví lze vyčíst, že Romové jsou pohostinní a do svého obydlí pozvou a přijmou kohokoliv. Jejich cesta k usedlému životu byla ale dlouhá. Již z historie víme, že do Evropy přišli v podobě kočovného života z pravlasti Indie. Téměř celý život kočovali z místa na místo. Dlouho nepobyli na jednom místě, což s sebou přinášelo mnohá úskalí. Nejen pro samotné Romy, ale především pro společnost a následné vnímání společnosti, jací vlastně Romové jsou.

⁴⁸ KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. s. 13-14.

⁴⁹ ROCHOVSKÁ, I. in KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 64.

⁵⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998. s. 56.

Mezi první snahu a touhu společnosti, ne však samotných Romů, byla snaha o usazení Romů na jednom místě tzv. asimilace romského národa. Bylo to v období vlády Marie Terezie a následně také vlády jejího syna Josefa II. Usídlení a přizpůsobení se bylo pro tehdejší Romy velmi těžké. Vždyť neznali nic jiného, než kočovný život, který se předával z generace na generaci. Kočovní Romové museli mít jakýsi přístřešek. K tomu jim posloužila maringotka nebo vůz pokrytý plachtou. Uvnitř vozu leželi v peřinách starší lidé nebo děti. Muži seděli na kozlíku nebo šli vedle vozu, do kterého byl zapřažený kůň.⁵¹

Po druhé světové válce, kdy přeživších Romů bylo velmi málo, se Romové usazovali, a to především na jižní Moravě. Kočovní Romové ve dvacátém století byli pouze Olaši a také někteří němečtí Romové, tzv. Sintové. V dnešní době ani Olaši kočovný způsob nevyhledávají. Další skupinou, která se přistěhovala na naše území, jsou Romové slovenští. Ti bydleli v osadách v chatrčích, ve velmi nuzných podmínkách. Nejprimitivnějším obydlím Romů byla tzv. zemnice, která byla vybudována v zemi, z čehož pochází i tento název. Toto obydlí také známe pod více užívaným názvem zemljanka. Vchod tvořili většinou rám s dveřmi nebo plachta či rohož. Uvnitř nebylo žádné vybavení, pouze se zem vystlala dekami, slámou nebo hadrami. Dalším nejtýpčtějším a nejrozšířenějším obydlím byl jednopokojový dům, tzv. koliba či kher. Půdorys je většinou čtvercový nebo obdélníkový. Rozměry jsou malé a sedlová střecha je většinou pokryta kusy plechu. Do výšky dosahovala dvou metrů, ve většině případů neměla komín. Kouř unikal otvorem vytvořeným na boku jedné stěny. Podlaha byla hliněná, tedy udusaná hlína. I vybavení bylo velmi strohé. Jediným kusem nábytku byla postel, na které spali nejen dospělí, ale i děti. Ti, kteří se nevešli na postel, měli ustláno na slámě na zemi. Zde bych uvedla mou vlastní zkušenost. Romské

⁵¹ ROCHOVSKÁ, I. in KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 66-67.

děti, které absolvovaly týden mimo domov a měly každý svou postel na spaní, spaly třeba dvě i více na jedné posteli. Po dotazu, proč si nelehnou samy, odpověděly, že jsou na to tak zvyklí. O kolibách hovoříme ve většině případů z dob minulého století. Bohužel i v jednadvacátém století, a to převážně na východním Slovensku, stále takové koliby jsou. Se stále přibývajícím populací Romů těchto kolib v osadách přibývá. Dalším typem obydlí typickým pro Romy bylo rozšíření, tedy přístavba dalších místností k původní kolibě. Přistavovala se ve většině případů kuchyň nebo další pokoj. Do interiéru přibyla k posteli např. skříň nebo stůl se židlemi. Samotné místnosti byly velmi malé, proto se Romové setkávali mezi kolibami, a tak spolu komunikovali. Dnes najdeme na Slovensku nejen takové koliby, ale také domky, které se mnoho neliší od domků lidí z majoritní společnosti. Mají nejen základy, ale také okna a komíny, podlahu a také více pokojů. Vybavení je ovlivněno moderním stylem, ale najdeme i typický romský vkus, např. pestré barvy, výzdoba ve formě umělých květů a také obrazy, především s náboženskou tematikou.⁵²

V sedmdesátých letech dvacátého století byla závažným problémem rozprostření tolika Romů mezi majoritní společnost právě migrační vlna slovenských Romů do Čech. V důsledku tohoto nátlaku začala vznikat tzv. ghetta, většinou na okrajích města. Tím, že přicházeli slovenští Romové právě již ze zmiňovaných osad, přinášeli stále znovu do svých řad nejnižší úroveň života, neschopnost přizpůsobit se životu ve městě, ale také zanedbávali hygienu, neplnili běžné občanské povinnosti.⁵³ V takovém soužití se často objevuje vybydlování či devastování bytů. Podle Říčana za tím stojí nejen komerční charakter, tedy to, že se prodá vše, co lze odmontovat, ale také to, že jsou to „gádžovská“ obydlí a majoritní společnost je nutí měnit zvyky a i fakt, že jsou to obydlí, která vybudovali nemilovaní páni,

⁵² ROCHOVSKÁ, I. in KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 66-67.

⁵³ VÍŠEK, P. in BALABÁNOVÁ, H., BALÁŽOVÁ, J., GABAL, I. a kol. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999. s. 208.

tedy „gádžové“.⁵⁴

Romové, ač to tak nevypadá, mají ve svých domácnostech uklizeno. Dbají na pořádek a i v těch nejhorších chatrčích mají vymeteno a čisto. Toto mohu potvrdit z vlastní zkušenosti, když jsem byla pozvána do několika domácností jak v dopoledních, tak odpoledních hodinách. Všechny byty, i ty, které nebyly přepychově vybavené, byly čisté a uklizené. Jsou ovšem i výjimky, ale je jich opravdu málo. Jedná se právě o již zmiňované byty vybydlené a zdevastované. Jiné je to ale s čistotou a zanedbáním okolí jejich obydlí a společných prostor. Máme zkušenost, že Romy nezajímá, co je venku, neudržují čistotu na prostranstvích, které jim nepatří. Hübschmannová toto vysvětluje: „*Hraje zde roli profesní dharma indických bhángiů (tj. metařů). Dotknout se cizích odpadků znamená pro příslušníky všech nemetařských profesí džátí přestoupení karmy. Zodpovědnost za čistotu sahá k hranici toho, co člověk považuje za své, a to jsou prostory vlastní domácnosti, zápraží, dvůr. Nikoho kromě bhángiů ani nenapadne starat se o čistotu veřejných, ne vlastních prostranství*“.⁵⁵

V posledních letech stále více přibývá romských rodin, které se stěhují z ghett do bytů, kde bydlí majoritní společnost. Velkým fenoménem posledních let jsou ale ubytovny, do kterých se stěhuje stále více Romů, kteří se přistěhují z jiného města právě v důsledku toho, že nemají stálé bydlení. Podmínky pro bydlení v těchto ubytovnách jsou diskutabilní a také propírané v médiích. Přestože podmínky nejsou mnohdy vyhovující pro standardní bydlení, Romové takový způsob bydlení vyhledávají, protože nemají dostatek finančních prostředků pro zaplacení např. kauce na pronájem bytu. Ve většině případů mají na ubytovně společné sociální zařízení a kuchyňku, na každou rodinu spadá jeden, maximálně dva pokoje malých rozměrů. Záleží na samotných ubytovnách. Řešení problému takového ubytování patří do sociální sféry.

⁵⁴ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 36-37.

⁵⁵ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 128.

3.3 Romové a náboženství

Religiozita neboli zbožnost se u Romů pohybuje spíše v oblasti jejich duchovní kultury. Toto duchovno se pohybuje ve výkladu karet, pověr, rituálů a magických praktik. Romské náboženství charakterizuje sloučení jednotlivých prvků křesťanství a jejich vlastní víry v nadpřirozené jevy, bytosti a duchy. Na otázku, jakého náboženského vyznání Romové jsou, většina z nich se přikloní ke křesťanství, ale mísí si do něho své vlastní rituály propletené tradicemi Romů. Velký strach měli, a ten stále přetrvává, z duchů zemřelých.⁵⁶

Tak jak se jazyk měnil v důsledku migrace a má převzatá některá slova, tak i náboženství se u Romů měnilo v souvislosti s kočováním Romů. Jejich pout' vedla islámskými zeměmi, kde měli přijat korán, který se však postupem do Evropy vytratil a přijali za své prvky křesťanství. Pravlastí Romů je však Indie, ze které si Romové odnesli hinduistickou tradici. Podle Hübschmannové je však vliv náboženství zemí, které procestovali druhořadý. „*Romové se v hloubi duše drží hinduismu, pouze v situacích vyžadujících akci profesionálního obřadníka hledají náhradu za bráhmana v knězi toho či onoho náboženství.*“⁵⁷ Tento názor by mohl vysvětlit chování dnešních Romů, kteří kněze a potažmo kostel vyhledávají právě jen v případě obřadu jak svatebního, tak smutečního. Nejvíce do těchto obřadů přidávají své rituály a tradice, na které jsou zvyklí a stále si je předávají.

Nejvíce využívají a hlásí se k římskokatolické církvi. Skutečnost ale je, že i když se k této církvi hlásí, mnoho z její historie neznají. Mezi nejoblíbenější církevní svátky mezi Romy patří Vánoce a Velikonoce. Vánoční svátky slaví téměř jako majoritní společnost. Co je důležité, je soudržnost rodiny a i její velikost, celá rodina se schází u velkého stolu. Velikonoce u Romů zřejmě postrádají církevní obsah i význam, mnohdy ani nevědí, proč se Velikonoce slaví. Je to opět o scházení se rodinných příslušníků, koledování,

⁵⁶ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 55-57.

⁵⁷ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 57.

kdy se nejvíce chlapcům za koledu dávají peníze. Takže církevní význam tohoto svátku se v řadě Romů vytrácí. Starší generace Romů by si pamatovala, že nejvíce se oslavoval v cikánských osadách svátek zvaný „odpusk“, Romy nazývaný také Rusalja. Slavil se koncem srpna, do osad se sjeli příbuzní a známí a díky teplému počasí se slavilo venku před jejich příbytky.⁵⁸

3.4 Romská hudba

O Romech se obecně traduje, že jsou hudebně nadaní. I v archivech a kronikách se píše o muzikálnosti Romů. Uměli hrát na různé nástroje, především na housle. Není však jasné, zda se jedná o vrozené dispozice, či se jedná o činnost, která je ovlivněna podmínkami, ve kterých Romové žijí.⁵⁹ Je známo, že hudba je nedílnou součástí v životě Romů. Hudba je provází celým životem. V současnosti mladí Romové hrají především na kytaru a klávesy. Ovšem standardní sestava hudebníků cikánské lidové muziky střeoevropské oblasti je tvořena dvěma až třemi houslemi, violou, cimbálem, klarinetem a basou. První housle jsou označovány jako primáš, protože tvoří melodickou linku a jsou důležité.⁶⁰ Tradice hudby se dědí z generace na generaci. Tradiční romské písně mají text, který se opakuje a pojednává o životě Romů, lásce, zamilování, vyznání lásky, ale také smrti. V písních je zaznamenán život Romů tak, jak ho vnímají a žijí. Písně jsou převážně smutné, ale krásné. K hudbě neodmyslitelně patří i tanec. I v něm Romové vynikají. Zde se uplatní jejich muzikálnost a hudební sluch. Typický je tanec čardáš a i jeho samotné prvky, které Romové dávají i do sólových tanečních vystoupení. Hudbu, především tradiční romský folklór, vnímají

⁵⁸ RYBÁŘ, R. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm, s.r.o., 2000. s. 21.

⁵⁹ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 130.

⁶⁰ KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 48-53.

Romové jako určitý odkaz své kulturní minulosti a jako pojítka k romství.⁶¹

3.5 Tradiční strava

Tak, jako celá kultura Romů je ovlivněna prostředím, kterým Romové procházeli a usazovali se v něm, tak i strava je úzce spjata s prostředím, ve kterém Romové žili a žijí. Je tedy zřejmé, že jejich nynější stravování je velmi podobné jako u majoritní společnosti. Jsou však jídla, která jsou výhradně romská a stále se připravují. Některá jsou méně, jiná více oblíbená. V minulosti bylo obstarávání potravy a příprava jídla výhradně ženskou záležitostí. Toto se traduje i v dnešní době, tedy převážně to, že jídlo připravuje žena. Co se týká obstarávání potravy v minulosti, byli Romové odkázáni na produkci rolníků. Sami Romové nevlastnili půdu ani nic nepěstovali, tudíž tyto potraviny získávali např. za výpomoc na poli. Potraviny také vyměňovali za zboží, které sami vyrobili. Jednalo se především o zboží v oblasti kovářství, kotlářství či košíkářství. Nebylo nezvyklé, že si obživu také obstarávali nelegálními způsoby, jako např. krádežemi, žebrotou, ale také lovem drobných lesních zvířat. Základní a také oblíbenou potravou bylo především maso. Konzumovala se všechna domácí zvířata a také již zmiňovaná malá lesní zvířata. Maso bylo upravováno vařením. Bylo zvykem jíst nejen čerstvě zabitá zvířata, ale také nalezená uhynulá zvířata. Toto maso se muselo několikrát uvařit, potom se teprve dalo upravovat dál pro konečnou konzumaci. Maso se dalo také připravovat pečením.⁶² Takto Romové upravovali především drůbež. Pro konzumaci sloužily a dodnes slouží i vnitřnosti zvířat. Ty se spotřebovávaly co nejdříve. Nejznámějším a také nejoblíbenějším jídlem ze střev jsou goja. Příprava probíhala tak, že se střeva nejdříve obrátila naruby. Střeva musí být několikrát propláchnutá. Střeva se plnila různými náplněmi, z čehož nejčastější byly brambory, kukuřičná či krupičná mouka a koření. K dochucení

⁶¹ KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012. s. 52.

⁶² RYBÁŘ, R. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2000. s. 15-16.

sloužila paprika, česnek a cibule. Goja se následně vařila a dopékala v troubě. Toto jídlo se takovým způsobem upravuje dodnes. U dospělých je oblíbené, většina dětí goja nejedí, i když jsou častým pokrmem romských domácností. Ženy tvrdí, že je tato příprava pokrmu časově náročná, především tedy proplachování střev, které probíhá několikrát, aby byla čistá a dala se konzumovat. Dalším typicky romským jídlem, které se připravuje dodnes, jsou větší taštičky, které jsou nazývány pišota. Těsto se připravuje z mouky a vody, není kynuté, a taštičky se plní různými náplněmi. Připravují se na slaný i sladký způsob. Plní se např. tvarohem, mákem, ořechy, povidly, ale také brynzou nebo kyselým zelím se špekem. Poté se vaří a uvařené se potírají máslem nebo sádlem. Neodmyslitelnou součástí jídelníčku Romů se staly brambory, které převzali od domácího obyvatelstva. Popíjeli čistou vodu, později také odvary z lípy, jahod, akátu či řepíku.⁶³ Z alkoholických nápojů konzumovali pálenku, kterou si sami vyráběli a stejně tak ovocná vína. Pokud měli dostatek jídla, tak jedli do přesycení a hodovali, poté následovala doba, kdy neměli žádné jídlo a hladověli. Převažoval tedy nepravidelný způsob stravování. Dodnes také Romové vyhazují zbytky jídla, co nestačili zkonsumovat. Tedy po obědě či večeři se žádné zbytky neschovávaly a už vůbec se nejlí ohřívání jídlo. Staří Romové hovoří o tom, že na zbytcích jídla může být nemoc, nebo také je očichávají mule, což jsou duchové, a mrtvolné zárodky by mohly vejít do těla živých. Na základě těchto pověr se zbytky pokrmů dále nekonzumují, ale vyhazují.⁶⁴

3.6 Odívání

Typický romský styl odívání se pohybuje mezi dvěma extrémy. Jeden je odívání do romantických pestrobarevných sukni u žen a elegantně oblečených mužů maďarského či španělského typu a druhý extrém je odívání do běžných, otrhaných šatů. Oděvem

⁶³ RYBÁŘ, R. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2000. s. 16.

⁶⁴ HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998. s. 57.

a samotným oblékáním je u Romů dána úroveň a postavení rodiny. Oblečení by mělo být pestré, převládá barva červená, černá, ale také modrá, žlutá a zelená. K těmto barvám se přidává také fialová a bílá. Na látce převládají květinové a takzvané turecké vzory. Odívání se výrazně liší u olšských Romů, kteří byli kočovní. Olšské ženy nosily dlouhé, nabírané sukně, které sahaly nad kotníky a byly zdobeny volány. Sukně měla uvnitř velkou kapsu, do které se dávaly cigarety, karty, peníze, nebo i celá slepice. Sukně byla převázána v pase šňůrkou nebo byla nabrána do gumy a byla výrazně barevná nebo vzorovaná. K základnímu oděvu také patřil menší šátek na uvázání okolo hlavy a velký šátek s třásněmi, který se přehodil přes barevnou blůzku okolo ramen. Přes sukni se uvazovala zástěra zdobená volánem a kapsou. Tyto zástěry nosily ženy, nikoliv dívky. U mužů se oděv skládal z barevné, převážně červené košile s volnými rukávy nabrané do manžety, stojacím límečkem a byla nápadně zdobená bohatými vzory. Na košili si muži oblékali převážně černou vestu, která byla doplněna stříbrnými řetízky a knoflíky. Muži nosili kalhoty zastrčené do vysokých kožených bot, kterým se říká čizmy. Nesměl chybět černý klobouk se širokou stuhou. Oděv dotvářel pestrý šátek kolem krku, který byl pod bradou stažený prstenem. Nesměly chybět doplňky, jako jsou u žen velké náušnice, řetízky kolem ruky i kolem krku. Dodnes jsou u mužů nápadné zlaté řetězy kolem krku, což vyjadřuje zámožnost a moc dané rodiny. U žen byly ozdobou i jejich dlouhé vlasy, ostříhané vlasy nakrátko byly považovány za znak nemorálních žen. Do vlasů si vplétaly tkanice s navlečenými drobnými mincemi a také si vlasy zdobily květinami. U dětí se o typickém odívání nehovořilo, v minulosti pobíhaly nahé nebo se balily do hader, nebo zdědily oděv po straších, který si musely utahovat provázkem. Dodnes je charakteristické v odívání Romů výběr střihu, materiálu, kombinace křiklavých a jasných barev a především nápadná a výrazná bižuterie.⁶⁵

⁶⁵ RYBÁŘ, R. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2000. s. 13-14.

4 Romské dítě v romské rodině

Rodina a romské dítě. Podle mého názoru vyplývajícího z mé sedmileté praxe výuky romského dítěte a spolupráce s romskými rodiči je tento vztah důležitý, ničím nenahraditelný. A to tím, co obě strany prožívají, jejich vzájemným poutem a také kulturou, ve které žijí a předávají si ji. „*Rodina je biologická a sociální skupina, kterou spojují příbuzenské vztahy. Jejím hlavním posláním je vychovávat děti a poskytovat svým členům sociální, citové a hodnotové zázemí.*“⁶⁶ Rodina tedy plní funkce, které jsou pro vývoj dítěte a jeho další začlenění do společnosti primární a velmi významné. Týká se to rodin jak z majoritního prostředí, tak rodin romských, ve kterých se tradují odlišné kulturní znaky, než v rodinách většinové společnosti.

4.1 Specifika romské rodiny

Rodina jako taková plní několik funkcí. Patří mezi ně např. funkce výchovná, ekonomická, ochranná, emoční. Jak je to ale u tradiční romské rodiny? Romská rodina je velká, mnohdy i třígenerační. Každý má své postavení, panuje tam určitá hierarchie a patriarchát. Hierarchie je dána především genderově, tedy pohlavím a věkem. Také se přihlíží k individuálním schopnostem a dovednostem každého člena rodiny. Podle toho jsou rozděleny sociální role, které člen rodiny plní. Nejváženější je však nejstarší žena, která ale porodila potomky, tedy babička. Rodina je soudržná, pomáhá si, je založená na archetypu vlastní krve, což je nejuznávanější hodnota Romů.⁶⁷ Největší potupou a trestem je zavržení člena rodiny, který se podle soudu a usnesení rodiny dopustil něčeho, co je nepřípustné a zahanbující. Provinilý většinou od rodiny odchází. Ve většině případů se jedná o nevěru. Tradovalo

⁶⁶ JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 7. Rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. s. 72.

⁶⁷ ŠEVČÍKOVÁ, V. *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. s. 34.

se, a v určitých případech platí dodnes, že muž nevěrný může být a jeho nevěra je tolerována, zatímco nevěrnou ženu může muž opustit, zbít ji, či ostříhat vlasy. Při nevěře je důležité, kdo z jaké rodiny pochází. Muž má vyšší postavení než žena, což můžeme vidět, když jdou spolu. Žena jde několik kroků za mužem. Váženost ženy se i v dnešní době posuzuje podle plodnosti. Muž je hlavou rodiny, žena obstarává jídlo. I ve výchově romské dívky a chlapce je rozdíl. Když je žena těhotná, upřednostňují Romové více narození chlapce. Dívka má v rodině povinnost pomáhat v domácnosti a starat se o mladší sourozence. Rodina slouží k tomu, aby si všichni pomáhali a vzájemně se podporovali, což v romské rodině je naplňováno. V posledních letech se ale i romská rodina mění. Rodiny se v důsledku nižší porodnosti zmenšují, nukleární rodina se stále více stává samostatnou jednotkou a tím se osamostatňuje od tradičních, velkých rodin, které jsou v romské komunitě tolik uznávány. Také se stále více připodobňují majoritní společnosti, získávají vyšší vzdělání a snaží se začlenit do většinové společnosti, což bývá mnohdy velký problém, obzvláště v oblasti bydlení a zaměstnanosti.⁶⁸ Změn, kterých se dostává v romských rodinách, jsou také ovlivňovány samotným současným bydlením těchto rodin. Romové byli v minulosti v Evropě většinovou společností převážně odmítáni. Vznikala tradice diskriminace a méněcennosti. Po roce 1989 byly změny ve společnosti pro Romy tak náročné, že v důsledku těchto změn byli Romové stále více vytlačováni na okraj společnosti. Vznikala i mnoho diskutovaná nezaměstnanost a s tím spojená chudoba a snaha opatřit si prostředky pro přežití a uživení rodiny. Jak již víme, do rodiny Romů patří patriarchální tradice, což v posledních letech odeznívá. Je to dáno tím, že nezaměstnaní muži přestávají být zdrojem příjmů a právě žena se zabývá jednáním s úřady a tím spojená jednání o dávky.⁶⁹

V posledních letech se mnohdy stává, že romská rodina nemůže finančně zabezpečit chod

⁶⁸ SEKYT, V. a kol. *Individuální přístup k pomoci jiným, začlenění minorit. 4. díl.* Olomouc: A a M Publishing, 2007. s. 117-118.

⁶⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny.* 1. vyd. Praha: Portál, 2014. s. 165.

domácnosti, rodiče nejsou schopni se o své děti postarat, zanedbávají jejich péči, tudíž se děti dostávají do ústavní výchovy, tedy dětských domovů. Domnívám se, že ve většině takových případech je dětem v dětských domovech lépe z hlediska finančního zabezpečení, domácí péče, dětské domovy dohlížejí a kladou důraz na vzdělání. S tím je také spojena domácí příprava na výuku, což bývá v romských rodinách zanedbáváno z důvodu hodnoty vzdělání, která obecně není u Romů prioritou. I když je péče dostačující, nenahradí lásku rodičů. Pokud situace dovolí, mohou se děti s rodiči vídat, navštěvují se. Klade se důraz na kontakt s biologickou rodinou.

4.2 Romské dítě

V tradiční romské rodině je více sourozenců. Každé dítě má v rodině své místo, svou sociální roli a také svou přezdívku. Děti jsou vedeny od útlého věku k samostatnosti, také jsou zasvěcovány nejen do běžného chodu rodiny, ale i do problémů, které řeší rodina dohromady i s dětmi. Každý vysloví svůj názor. Rodiče s dětmi jednají jako s dospělými, rovnocennými partnery.⁷⁰ V romské rodině se upřednostňuje úcta ke starším a lojalita k většině. U výchovy dětí v majoritní společnosti se děti vedou k samostatnosti, individualitě dětí, což se v romské rodině vůbec nepreferuje. Zde je důležité to, že dítě může vyslovit svůj názor, aniž by mělo svolení dospělého, dítě je celý život až do dospělosti členem velké rodiny, komunity. Tudíž samostatnost není prioritou, protože rodina si navzájem pomáhá, situace řeší pospolu v rodině, názor vysloví každý člen rodiny, aniž by se přihlíželo k věku.⁷¹

S výchovou dítěte je úzce spojeno i prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Ne jinak je tomu i v romských rodinách. V rodinách, které žijí na okraji společnosti, se mohou vyskytovat

⁷⁰ BALABÁNOVÁ, H., BALÁŽOVÁ, J., GABAL, I. a kol. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999. s. 337-338.

⁷¹ BALABÁNOVÁ, H., BALÁŽOVÁ, J., GABAL, I. a kol. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999. s. 337-338.

nedostatky v oblasti výchovy a vzdělávání romských dětí. Počátky nedostatků v péči o dítě mohou vznikat již v samotném těhotenství, kdy je ohrožen vývoj plodu, tedy nesprávná výživa matky, alkohol, kouření či drogy. V těchto rodinách také může být nedostatečná hygiena, nevhodné stravování dětí, také zanedbaná lékařská péče, kdy matky s dětmi navštěvují lékaře velmi sporadicky. Také samotné děti mohou mít předčasný přístup k alkoholu, drogám, cigaretám, ale také například ke gamblerství. To vše je nevhodným vzorcem chování pro další socializaci dětí do společnosti. Co se týká vzdělání u romského dítěte, tak není na prvním místě. I když se stále více Romů snaží být vzdělanější, tradiční romská rodina nemá vzdělání jako prioritu. Tudíž školní docházka romských dětí bývá zanedbávána, rodina nepodporuje důležitost školní docházky a v těchto rodinách také nejsou vhodné podmínky pro přípravu dětí na vyučování.⁷²

⁷² MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014. s. 168-169.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Význam romské kultury v kontextu romské rodiny a jejich dětí

V této kapitole se budeme věnovat výzkumu. V našem případě jsme zvolili kvalitativní výzkum, kdy výzkumným problémem je šetření, jak v dnešní době udržují Romové svou romskou kulturu a zda ji předávají dál svým dětem. Vzhledem k tomu, že si děti z rodiny odnášejí mnohé zvyky a tradice, je důležité, jakým stylem a způsobem rodiče své děti vychovávají. Obzvláště, pokud se jedná o minoritní společnost Romů. Je známé, jakým způsobem se Romové chovají, pro většinu společnosti jsou nepřizpůsobiví. Ale je to skutečně tak? To je otázka do dalšího výzkumu a my se tímto zabývat nebudeme. V našem výzkumu nás zajímá, jak Romové žijí, a co je jimi uznáváno a dodržováno v rámci romské kultury. Také nás zajímá to, zda Romové svým dětem předávají romské tradice a zvyky, zda využívají romský jazyk, jestli umí nejen ústní formu romštiny, ale také písemnou, zda vedou své děti k hudbě a tanci, která je neodmyslitelně spjatá s kulturou Romů, to zda své tradice předávají dál svým dětem, aby staré romské zvyky nezanikaly. K romským tradicím také patří jejich zdobné odívání. I k samotnému odívání se vybrané rodiny, které byly součástí výzkumu, mohly vyjádřit. Byly dotázány, jakým způsobem se oblékají a zda typické prvky odívání, které byly popsány v teoretické části, se vyskytují v jejich odívání i v jednadvacátém století. Romové v dnešní době žijí nejen ve vyloučených lokalitách, o kterých se neustále hovoří, ale také se mnozí z nich snaží začlenit do majoritní společnosti. Vyhledávají tedy bydlení na sídlištích, kde žijí ostatní občané. Toto šetření by mělo poukázat na to, jak Romové žijí a udržují své dávno zakořeněné tradice, ať už bydlí kdekoliv.

5.1 Otázky a cíle výzkumného šetření

V rámci výzkumu bylo realizováno šest polostrukturovaných rozhovorů zaměřených na kulturu Romů, jejich jazyk, tedy romštinu, bydlení, odívání, romské jídlo, hudbu, ale i výchovu, kterou doma upřednostňují. Neméně důležité jsou tradice, které dodržují v rámci oslav, křtin a pohřbů. Hlavním cílem a tedy i hlavní otázkou je zjištění, zda Romové v dvacátém prvním století dodržují tradiční romskou kulturu, která je tradována a předávána z generace na generaci. Toto šetření také poukáže na to, zda se romská kultura předává dál na potomky dnešních Romů, tedy jaký význam má předávání tradic dětem. Výchovné styly a samotná výchova dětí rodičem je nezastupitelná v dalším začleňování a enkulturaci

romských dětí. Přijetí kultury a zvyků vyplývá z rodiny, zda je dětem předávána romská tradice, zda se v rodině hovoří romsky či nikoliv, zda se v romských rodinách vaří typicky romská jídla, zda se předávají rodinné romské tradice tím, že je sami Romové dodržují. Vzorcem chování rodičů si děti osvojují chování, tradice, normy, které jsou tímto předávány a hrají velký význam v životě samotných dětí. A právě romská menšina by měla dbát na to, aby romské tradice nezanikaly.

Z hlavního cíle vyplývají výzkumné otázky, které jsou následující:

- Jak a kde Romové bydlí? Zda v ghettu či společně s majoritní společností.
- Jaké je postavení muže a ženy v romské rodině?
- Jakou výchovu dětí Romové upřednostňují?
- Kdo umí v rodině hovořit a psát romským jazykem?
- Jaké náboženství vyznávají?
- Jak se oblékají?
- Jaká typicky romská jídla vaří?
- Jaké romské rituály a tradice dodržují?
- Jaký význam má předávání tradic v životě romských dětí?

Na tyto otázky by měl náš výzkum odpovědět.

5.2 Metody šetření

Pro naše účely a zjištění hlavního cíle i dílčích cílů výzkumu jsme zvolili kvalitativní výzkum. Ten označuje různé přístupy, tedy techniky a metody, a je ve své podstatě orientován holisticky. Na výzkumný problém se tedy nahlíží celostně. Využívají se v něm metody a techniky sběru dat, kdy s daty výzkumného šetření pracujeme a následně je podrobně

analyzujeme.⁷³ Metodolog Creswell definoval kvalitativní přístup takto: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“⁷⁴

Definicí kvalitativního výzkumu je mnoho. Mohou se také dělit podle typů dat. Takto definuje kvalitativní výzkum Disman. Uvádí ho tedy jako „*nenumerické šetření, kdy pracujeme se slovy.*“⁷⁵ A další definice udává, že: „*Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.*“⁷⁶

Z této definice vyplývá, proč jsme zvolili právě kvalitativní výzkum.

Mezi základní charakteristiky kvalitativního výzkumu patří tyto:

- provádí se pomocí delšího a intenzivnějšího kontaktu s terénem, situací jedince či skupiny jedinců,
- snaha získat jednotný pohled na předmět studie,
- využití nižšího počtu standardizovaných metod při získávání dat,
- induktivní analýza a interpretace dat,

⁷³ SKUTIL, M a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 69.

⁷⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 50.

⁷⁵ ŠVAŘÍČEK R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní přístup v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 15.

⁷⁶ ŠVAŘÍČEK R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní přístup v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 17.

- cílem je objasnění chování lidí v daném prostředí a situacích.⁷⁷

Hlavními metodami kvalitativního výzkumu jsou pozorování, rozhovor, případová studie a kazuistika. V našem případě byly zvoleny metody pozorování a rozhovoru.

5.3 Výzkumný soubor a způsob jeho výběru

Výzkumným problémem je zjištění, jak dodržují Romové své tradice. Výběr osob pro účely tohoto výzkumu byl výběr záměrný. Jako výzkumný soubor pro výzkumné šetření jsme tedy vybrali romskou rodinu, bez které by se výzkum nemohl uskutečnit. Soubor sestává ze šesti romských rodin. Dalším kritériem bylo, že tři romské rodiny bydlí a žijí v ghettu, zatímco další tři rodiny žijí v lokalitách spolu s majoritní společností. Tento výběr se uskutečnil proto, že ovlivnění romské kultury jako takové může být dáno právě prostředím, ve kterém děti vyrůstají a rodiny žijí. Jedním z kritérií bylo také to, že se jedná o úplné rodiny alespoň s jedním dítětem, což bylo také splněno.

Rodiny, které bydlí mimo ghetto, byly označeny písmeny A, B, C. Rodiny žijící v ghettu, jsou označeny písmeny K, L, M.

Rodina označená písmenem A bydlí v panelovém domě spolu s majoritní společností. Žijí jako druh a družka, mají společné jedno dítě, syna, který má pět let a navštěvuje mateřskou školu. Otec je vdovec a má dospělou dceru z prvního manželství, jeho družka má také dvě dospělé děti z předchozího vztahu. Oba pracují, druh má vysokoškolské vzdělání, a pochází ze Slovenska. Písmenem B je označena rodina, která také bydlí mimo ghetto a je čtyřčlenná. Děti, syn a dcera, jsou již dospělí a pracují. Matka pracuje jako asistent pedagoga na základní škole, kterou navštěvují romské děti, otec vydělává různými brigádami. Dcera pracuje na stejné základní škole jako její matka, má vysokoškolské vzdělání zakončené bakalářskou státní závěrečnou zkouškou, syn je vyučený automechanik a pracuje ve strojírenství. Rodiče jsou manželé. V pořadí třetí rodina, žijící mimo ghetto, je rodina označená písmenem C.

⁷⁷ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 52.

Jedná se o pětičlennou rodinu. Rodina se skládá z otce a matky, kteří jsou manželé, dvou dcer a jednoho syna. Otec pracuje jako OSVČ, matka je v domácnosti. Nejstarší dcera má patnáct let a studuje střední školu. Mladší dcera navštěvuje základní školu, konkrétně sedmou třídu, nejmladší syn chodí do čtvrté třídy na stejnou základní školu jako jeho sestra. Rodina označená písmenem K bydlí v ghettu v bytě 2+1. Rodinu tvoří matka s otcem, kteří žijí jako druh a družka. Společně vychovávají jednoho syna, který chodí do druhé třídy základní školy. Matka na škole, kterou navštěvuje její syn, pracuje jako uklízečka, otec pracuje dvacet pět let u Českých drah. Předposlední rodinou je pětičlenná rodina. Otec, Rom, matka, olašská Romka, kteří společně vychovávají čtrnáctiletá dvojčata, syna a dceru, a mladší dceru, která chodí do 6. třídy. Také bydlí v ghettu v bytě dispozičně 2+1. Rodiče spolu žijí jako druh a družka. Poslední rodinou žijící v ghettu je šestičlenná rodina. Rodiče, kteří jsou manželé, sedmnáctiletá dcera, která studuje střední školu obor cukrář – cukrářka, další dvě děti jsou žáky základní školy, syn, který chodí do sedmé třídy, a dcera navštěvující třídu šestou. Nejmladší syn má čtyři roky a chodí do mateřské školy. Matka si hledá práci, otec pracuje druhým rokem u technických služeb a s jeho prací jsou velmi spokojeni.

Vzhledem k tomu, že se jedná o výzkum prováděný v přirozeném prostředí a v rámci výzkumu i nahlédnutí do osobního života, bylo vybráno a osloveno šest romských rodin, které s výzkumem souhlasily a také bez jakýchkoliv potíží na stanovené otázky zodpověděly. Výzkum byl tedy postavený na ochotě participantů zúčastnit se výzkumu.

5.4 Metoda sběru dat

Pro další práci musíme vyčlenit metody, kterými budeme provádět sběr dat. Sběr dat byl realizován pomocí metody rozhovoru. Rozhovor je nejčastější metodou využívanou v kvalitativním výzkumu. Označuje se také jako hloubkový rozhovor – in depth interview. Definuje se jako „*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek.*“⁷⁸ Jedná se o proces,

⁷⁸ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007 s 159.

který se vyznačuje velmi vysokou interakcí mezi tazatelem a dotazovaným či výzkumníkem a participantem. Má své výhody i nevýhody, ostatně jako každá jiná metoda.⁷⁹

Mezi výhody můžeme zařadit přímý kontakt mezi výzkumníkem a participanty, také volnost a pružnost kladení otázek. V případě nejasnosti kladené otázky je umožněno otázku dovysvětlit, můžeme získat osobní nebo důvěrné informace. Při samotném kladení otázek pozorujeme verbální i neverbální reakce dotazovaných, což je důležitá složka při pozorování a samotnému sběru dat.

Mezi nevýhody rozhovoru můžeme zařadit časovou náročnost, obtížnější zaznamenávání odpovědí a také menší soubor výzkumného vzorku. Nevýhodou může také být ovlivnění rozhovoru osobním zaujetím, a především jeho obtížnější vyhodnocení.⁸⁰

Interview se dělí na strukturované, polostrukturované a nestrukturované, nebo-li volné.⁸¹ My jsme využili polostrukturovaného rozhovoru, aby participanti mohli na otázky nejen odpovídat přímo, ale aby také mohli své odpovědi doplňovat. Otázky kladené v rozhovoru jsou uvedeny v příloze této diplomové práce.

Kulturu Romů lze vyčíst nejen z rozhovoru, ale také z pozorování samotných participantů v jejich přirozeném prostředí. Metoda pozorování je nedílnou součástí našeho výzkumu. Metoda pozorování byla také využívána i u dětí rodičů, kteří byli osloveni k poskytnutí rozhovoru k danému výzkumnému problému. Tyto děti byly pozorovány ve školním prostředí.

Pozorování, v našem případě zúčastněné, je takové, které probíhá přímo v prostředí,

⁷⁹ SKUTIL, M a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 89.

⁸⁰ Tamtéž s. 89.

⁸¹ SKUTIL, M a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 90-91.

kde sledujeme zúčastněné jevy.⁸² Pozorování je záměrné, cílevědomé, plánovité, systematické, ale také řízené. Výzkumník nezasahuje do objektivní reality.⁸³ Vzhledem k výzkumnému problému, což je zjištění, zda Romové dodržují romskou kulturu, bylo přirozené prostředí výhodou. Při pozorování jsme mohli vidět, jak rodina žije, jak má zařízený byt, zda tradičně, jak o tom píše různé prameny, či moderně, tedy zařízení bytu více zapadající do moderních trendů. Pozorováním jsme mohli zjistit, jaký vztah mají ke svému okolí, ve kterém žijí. Důležitým prvkem při pozorování je neverbální komunikace, která se v našem případě týká nejen komunikace mezi výzkumníkem a participantem, ale také mezi participantem a samotnými členy rodiny.

Na pozorování navazuje rozhovor. Pozorování, spolu s rozhovorem, může výzkumníkovi dodat komplexní obrázek o dané situaci, o výzkumném problému. Byly kladeny předem dané otázky, které participant mohl dle svého uvážení doplňovat. Nelze jednoznačně říct, která metoda následuje druhou, jdou spolu ruku v ruce, neustále se prolínají. Komunikace verbální, neverbální, otázky, dotazování, pozorování. To vše souvisí s metodami kvalitativního výzkumu, jako jsou pozorování a rozhovor. V rozhovoru pro naše účely bylo vytvořeno sedmnáct otázek. Všichni participanté souhlasili s rozhovorem, byli ujištěni o anonymitě a diskrétnosti. Odpovědi byly zaznamenány v písemné podobě.

Než ale přistoupíme k samotným metodám šetření, je žádoucí navázat s participanty vztah, založený na důvěře. Samotné oslovení participantů a následná domluva, tedy první krok k domluvě rozhovoru je dle mého názoru stěžejní. Domnívám se, že navázání kontaktu a tím i důvěry mezi výzkumníkem a participantem, potažmo s jeho rodinou, je důležitý krok v samotném výzkumu.

⁸² ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 144.

⁸³ SKUTIL, M a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 101.

Ve výzkumu byly využívány a dodržovány etické principy, které jsou následující:

- Vymezení souborů, které mají být zahrnuty do výzkumu – v našem případě se jedná o šest romských rodin.
- Zachování anonymity – i v tomto případě jsme etické pravidlo dodrželi, rodiny budou nazývány a označovány velkými písmeny abecedy, tedy rodina A, B, C a K, L, M. Záměrně jsou rodiny označeny prvními a zhruba prostředními písmeny abecedy. Prvními třemi písmeny, tedy A, B, C, jsou pojmenovány rodiny, které žijí mimo ghetto. Jsou, co se bydlení týká, začleněni do většinové společnosti. Bydlí na sídlištích spolu s obyvateli majoritní společnosti. Další tři rodiny, které byly pojmenovány K, L, M, bydlí v ghettu, kde žijí Romové.
- Informovaný souhlas zkoumaných subjektů – v tomto případě to znamená, že zkoumané subjekty, v našem případě všech šest rodin souhlasí se začleněním do výzkumu. Participantům bylo sděleno, jaký je záměr výzkumu, jaké jsou jeho cíle i jaké je využití výsledků. Bylo jim nabídnuto i seznámení se s diplomovou prací, kde bude uveřejněn samotný výzkum a jeho interpretace dat. O tuto nabídku někteří participantů projevili zájem.⁸⁴

5.5 Získaná data

Informace, které jsme získali formou polostrukturovaného rozhovoru, jsme písemně zaznamenávali se souhlasem všech respondentů. Všichni byli ujištěni o diskrétnosti a anonymitě. Získaná data budou využita a analyzována pouze pro účely tohoto výzkumu. Jednotlivé rozhovory se liší v délce trvání, nicméně se jedná o časové rozmezí 20-35 minut.

⁸⁴ SKUTIL, M a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 24 - 27.

5.6 Metoda analýzy dat

Jinak řečeno metoda zpracování nasbíraných dat. Data jsou nestrukturovaná a rozsáhlá. Podle Hendla je kvalitativní analýza dat nenumernická a vyplývá z toho, že základní analytické nástroje nestojí na kvantifikacích, ale na vytváření významových kategorií a jejich deskripci. Účelem je dokázání, že daný jev existuje a je určitým způsobem strukturován.⁸⁵

Pro výzkum této diplomové práce byl zvolen poměrně univerzální a velmi efektivní způsob analýzy dat, a to otevřené kódování.⁸⁶

Jedná se o metodu, která byla vyvinuta a využívána v rámci zakotvené teorie. Vzhledem ke své jednoduchosti a zároveň účinnosti je používána ve velmi širokém spektru kvalitativního výzkumu. Při otevřeném kódování pracuje výzkumník s textem, který je rozložen na jednotky, kterým jsou přidělena jména. S takto nově označenými částmi textu výzkumník dále pracuje. Postup je takový, že analyzovaný text rozdělíme na jednotky, kterými může být např. slovo, věta, odstavec, a seskupíme je nejlépe podle významu. Každé vzniklé jednotce přidělíme tzv. kód, tedy jméno či označení. Využili jsme kódování v ruce, které je označováno jako metoda papír a tužka.⁸⁷

V rámci otevřeného kódování jsme označili opakující se jevy, ke kterým jsme seskupili pojmy. Tyto pojmy s daným jevem nějak souvisely. Následkem těchto operací vznikaly kategorie, které souvisely s cílem výzkumu.

⁸⁵ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 210.

⁸⁶ Tamtéž, s. 211.

⁸⁷ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 211-212.

6 Výsledky dat a jejich analýza

V této kapitole budeme analyzovat data již výše zmiňovanou metodou, a to metodou otevřeného kódování. Najdeme zde sdružení nejdůležitějších kódů, které se vztahují k dané kategorii. Dané kódy byly následně přeskupeny a seskupeny do šesti kategorií, dle významových souvislostí. Kódy byly abecedně seřazeny. Kategorie byly pojmenovány následovně: „Majoritní společnost“, „Spolupráce a tolerance“, „Romština“, „Romské tradice“, „Romské jídlo“ a „Hrdost“.

Každá kategorie je důkladně popsána a popis je doplněn o výpovědi jednotlivých participantů. Text rozhovoru je vždy označen písmenem, a to následovně: Rozhovor č.1 je označen písmenem A, rozhovor č.2 písmenem B a rozhovor č.3 je označen písmenem C. Tyto tři rozhovory byly pořizeny v rodinách, které bydlí mimo ghetto, tedy jsou v rámci bydlení začlenění do majoritní společnosti. Další tři rozhovory, které jsou v následném pořadí č. 4, č. 5 a č. 6, jsou označeny jako písmeno K, L a M, a jsou to rodiny, které žijí v ghettu spolu s dalšími Romy.

V následujících podkapitolách se s danými kategoriemi blíže seznámíme.

6.1 Majoritní společnost

Tato kapitola se zabývá tím, co mají participantů společného, co se týká začlenění do majoritní společnosti. Participantů vypovídají o tom, zda a čím se začleňují do majoritní společnosti, které zvyky a tradice majority upřednostňují, zda bydlení či samotné chování se přibližuje životu většinové společnosti. Kapitola popisuje to, co si Romové osvojili spolu s většinovou společností.

Do této kategorie jsme zařadili kódy: bydlení; odívání; postavení muže a ženy; Vánoce a Velikonoce; vybavení bytu; vzdělání; zaměstnání.

Participant A poukazuje na to, že jeho rodiče i prarodiče žijící v ghettu jej vedli k tomu, aby žil spolu s většinovou společností a začlenil se do ní. Uvádí tedy: „*Lokalitu, ve které bydlím, jsem si vybral z důvodu začlenění do většinové společnosti. Už i otec s dědou mě k tomu vedli i z důvodu mého vzdělání – vysokoškolského – jsem inženýr. Vystudoval jsem Vysokou školu vojenskou, u většiny Romů není prioritou vzdělání, v naší rodině ano.*“ Vybavení bytu této rodiny je jako u většinové společnosti.

Participant B se vyjadřuje k bydlení takto: „Z důvodu bezpečnosti bydlíme mimo ghetto....“ Zatímco Participant C k bydlení říká: „Původně jsme bydleli v jiném městě, přivdala jsem se a bydlela jsem v romské lokalitě 5 let. Měli jsme žádost o byt, který vyšel po 10ti letech v centru města, kde bydlíme dodnes. Hledali jsme cíleně mimo romskou lokalitu.“ Byt je dispozičně 3+1, moderně zařízený.

Participant K k situaci bydlení uvádí: „Žijeme v ghettu, jinde nebylo kde. Bydlíme tam 5 let. Před tím jsme bydleli s rodiči mimo ghetto.“ Žijí v bytě dispozičně 2+1, který je moderně vybavený s živými květinami, a mají psa, německého ovčáka. Také měli králíka. Participant uvádí: „Bez zvířat bych nemohla být.“

K samotnému odívání participant uvádí, že upřednostňují módní styl oblékání, tedy to, co se právě nosí, co udává společnost. Participant A uvádí: „Řídíme se módními trendy většinové společnosti.“

Participant B k odívání uvádí: „Upřednostňuji módní styl, ale miluji romský oděv,...“ Participant C obdobně odpovídá, co v oblékání upřednostňuje: „Moderní styl oblékání jako většinová společnost.“ Participant K v otázce ke stylu oblékání říká: „Moderní. To, co se právě nosí. Zdobné vůbec.“ Stejně je to i u participanta L, který dodává: „Moderní. Romský styl vůbec.“ I participant M uvádí shodně s ostatními: „Oblékáme se moderně.“

Také postavení muže a ženy pociťuje participant A stejný jako u většinové společnosti. V tomto případě k postavení muže uvádí: „Jako u většinové společnosti, vzájemná spolupráce s družkou a vzájemná tolerance.“ U postavení ženy uvádí: „Na stejné úrovni jako muž, doplňujeme se, není to typické jako v romské rodině, kde rozhoduje muž.“

Participant B k tomuto uvádí: „Muž finančně zabezpečuje rodinu, pracuje. Žena má větší váhu ve výchově, v samotné výchově se tolerujeme, vyslechneme názory členů rodiny.“ Podobně se vyjadřuje i participant C: „Muž je živitel rodiny, manžel pracuje jako OSVČ, podílí se i na výchově dětí.“ Žena nepracuje, jejím úkolem je starat se o děti a o domácnost. „...starám se o děti, vozím je do školy, vzdělání je pro nás důležité...“ Participant K taktéž uvádí, že muž i žena pracují: „Muž pracuje už 25 let na dráze. Živí rodinu. Já také pracuji, ale starám se i o domácnost a o dítě. Syn má 8 let.“ Participant M hovoří o postavení muže jako ve většinové společnosti. Udává tedy, že: „Manžel obstarává peníze, chodí do práce. Druhým rokem. A taky vychovává děti. Já se starám o domácnost, vychovávám děti. Chtěla bych si najít práci.“

Romové mají své tradice. Velikonoce a Vánoce však slaví jako majoritní společnost. Participant C uvádí následující: „*Vánoce – scházíme se celá rodina, na stole je hostina, od masa přes cukroví, krevety, ovoce, dárky nakupujeme pro celou rodinu, Velikonoce obdobné jako u majoritní společnosti.*“ Participant L k tradicím, které dodržují jako majoritní společnost, uvádí: „*Vánoce i Velikonoce máme stejné jako u ostatních.*“ Participant M nedodržuje žádné romské tradice, Vánoce a Velikonoce také slaví jako majoritní společnost.

6.2 Spolupráce a tolerance

Tato kapitola nebo kategorie popisuje, v jakých situacích a v čem jsou rodiče jednotní, spolupracují spolu, navzájem se tolerují.

Do této kategorie byly zařazeny kódy s názvy: demokratický styl výchovy dětí; svatba; výchova dětí. Tato kategorie se prolíná s postavením muže a ženy v romské rodině, kterou jsme analyzovali v předcházející kapitole s názvem Majoritní společnost. Spolupráce a tolerance se projevuje převážně v oblasti výchovy dětí a samotného stylu, jakým rodiče své děti vychovávají.

Participant A se k výchově dětí vyjadřuje: „*Vzájemné dělení povinností vůči výchově dětí.*“ A ke způsobu výchovy dodává: „*Vyslechnu názor svého dítěte, poradím, vzájemná konzultace mezi rodiči a dětmi a společná výchova dítěte.*“ Ke spolupráci muže a ženy dodává: „*...doplňujeme se...je vzájemná spolupráce s družkou a vzájemná tolerance.*“

Participant B hovoří o výchově svých dětí jako o výchově demokratické, „*...tak, aby se uplatnili v majoritní společnosti, motivujeme děti ke vzdělání, podporujeme je v tom, co chtějí dělat.*“ Také uvádí, že: „*Žena má větší váhu ve výchově, v samotné výchově se tolerujeme, vyslechneme názory členů rodiny.*“

Demokratický styl výchovy také nalezneme v rodině participanta C, který uvádí, že vychovává: „*Společně s manželem.*“ Uplatňují: „*Demokratickou výchovu, společně si nasloucháme a nacházíme společná řešení.*“ V rodině participanta K, kde jsou pracující oba rodiče, dítě vychovává: „*Více já, jako matka.*“ A k výchově říká: „*Společně s mužem hodně vysvětlujeme, držíme pospolu.*“

V rodině u participanta L se také uplatňuje více demokratický styl, ale v samotné výchově se objevují rysy autoritativní výchovy. Participant k výchově uvádí: „*Vychováváme oba*

společně. Jsme přísní. Držíme děcka zkrátka, musí dodržovat pravidla. Hodně jim vysvětlujeme.“ Výchova dětí je součástí obou rodičů, v této rodině panuje vzájemná podpora a spolupráce.

V poslední rodině, kde muž také pracuje, se výchova dětí týká obou rodičů. Participant M udává k tomu, kdo vychovává děti, následující: *„Oba s manželem. Domlouváme jim. Musí dodržovat pravidla. Když něco provedou, mají trest. Třeba nesmí na mobil. Nebo ven.“* I zde můžeme vyčíst jednotnost a spolupráci.

Se spoluprací a tolerancí je spjata postavení muže a ženy v rodině a s tím také svatba, tedy to, zda partneři žijí jako manželé, či jako druh a družka. A to, zda je svazek manželský důležitý pro rodinu či ne.

Participant A, který s partnerkou žije jako druh a družka k tomu udává: *„U romského etnika není důležitá svatba, ale je důležitá vzájemná dohoda rodičů mladých lidí. Jednou jsem ženatý byl, jsem vdovec.“* Jako druh a družka žije i participant K, který dodává, zda je pro ně svatba důležitá: *„Ano. A taky ji plánujeme.“* Ve stejném životním postavení jako druh a družka se nachází i participant L, který ke svatbě dodává: *„Jsme spolu 15 let. A svatbu neplánujeme. Ale kdyby byla, tak bude olašská.“* Matka je olašská Romka, otec Rom.

Zatímco participant B, který žije v manželství, ke svatbě uvádí: *„Ano, byla spíše v romských tradicích, v kostele.“* Podobně smýšlí i participant C, který také žije ve svazku manželském, a o svatbě hovoří: *„Ano, velká svatba v romském duchu a kultuře.“*

Participant M, který žije v manželství, říká, že svatba důležitá je. Měli ale malou, nebyla vůbec typicky romská.

6.3 Romština

Romský jazyk je jeden z nejdůležitějších rysů samotné romské kultury. Participant se vyjádřili, zda umí hovořit romštinou a nejen to. Také bylo vhodné ve výzkumu zjistit, zda Romové umí romštinu i v psaném projevu. Důležité bylo i zjištění, jestli romštinu předávají dál svým dětem.

Do této kategorie byly přiřazeny kódy s těmito názvy: mluvený projev; psaný projev; romština a děti; více češtiny.

Jak tedy odpovídali v kategorii Romština samotní participanti, se dozvíme z jejich výpovědí.

Participant A, který pochází ze Slovenska a má vysokoškolské vzdělání, se k romskému jazyku vyjadřuje: „*Ne, romština není spisovný jazyk, syn by měl jazykovou bariéru ve škole, proto hovoříme česky. Dcera umí romsky částečně, syn vůbec, ... já umím jak psanou, tak mluvenou formu. Romština jako taková velmi upadá, dnešní Romové hovoří spíše počestěnou romštinou, která romskou kulturu uvádí do úpadku a tím i samotný jazyk.*“

Participant B na dotaz, zda doma hovoří romštinou, reaguje: „*Ne, mluvený projev částečně, psaný vůbec. Upřednostňuji češtinu.*“ Velmi podobně hovoří i participant C, který k tomu, zda romsky hovoří, říká: „*V malé míře, pouze s manželem, upřednostňujeme český jazyk a k tomu vedeme i děti, umíme i psaný projev, děti romsky rozumí, dvě dcery romsky umí, syn už méně.*“ Podobný názor, i to, že téměř neuvádí romský jazyk, mají v rodině participanta K, který k tomuto uvádí: „*Ne, romsky nemluvíme. Dospělí umíme, ale nepoužíváme ji. Syn rozumí, ale nemluví romštinou, mluví česky. Psát romsky neumíme. Umíme jen mluvit.*“

Participant L k romštině a k tomu, zda romským jazykem hovoří, dodává: „*Málo. Spíše olašsky, umím i psanou formu. Druh a děti mluví česky, děti psát romsky neumí a romsky mluví taky málo.*“ K tomu, že před romským jazykem upřednostňují český jazyk, se vyjádřil i participant M: „*Já romštinou nemluším, manžel ano, ale málo. Psát romsky umí taky jenom manžel. Děti umí málo a romsky rozumí, ale upřednostňujeme češtinu.*“

6.4 Romské tradice

Co si představit pod romskými tradicemi. Do této kategorie spadá romský pohřeb, který je svými tradicemi výraznější, než jaký má majoritní společnost. Také svatba typicky romská se liší od svatby, kterou uznává majoritní společnost. Jen namátkou sem spadají také námluvy, v romském jazyce mangavipen. Nesmíme opomenout romskou hudbu a s ní spjatý tanec. Spolu s romským jazykem je hudba snad nejnápadnější prvek romské kultury. Jejich krásné písně oslavující lásku, zklamání, smutek, radost. Jejich hudební i taneční nadání, kterým oplývá ne jeden Rom.

Kódy, které spadají do této kategorie, jsou následující: náboženství; námluvy; pohřeb; romská hudba; svatba.

Náboženství není tradiční romská tradice, ale je to součást kultury každého národa. Je tedy

vhodné, abychom náboženství a jeho vyznání zařadili do této kategorie. Participantů se téměř shodně k náboženství a víře vyjádřili následovně.

Participant A uvádí, že vyznává náboženství římskokatolické. Participant B uvádí, že vyznává náboženství křesťanské. Participant C k tomu, jaké náboženství vyznává, uvádí toto: *„Křesťanství, jsme všichni pokřtěni.“* Zatímco participant K říká: *„Vyznáváme křesťanství. Partner teda méně, ale syna k tomu vedu.“* Participant L k náboženství a jeho vyznávání uvádí: *„Vyznáváme křesťanství. Nejvíce o Vánocích a Velikonocích.“* Participant M žádné náboženství nevyznává, ale manžel ano. K tomuto uvádí: *„Já žádné náboženství nevyznávám, ale manžel ano, křesťanství.“*

Námluvy. V majoritní společnosti dnes již možná zapomenutá tradice. Nebo možná ne tak výrazná a významná. Více se hovoří o samotné svatbě. V romské komunitě, tedy u Romů samotných, se námluvy stále objevují. V romském jazyce a Romové samotní hovoří ne o námluvách, ale o mangavipen. Co takové námluvy obnáší, jsme se zeptali našich participantů.

Participant B k námluvám říká: *„Námluvy – mangavipen, rodič, převážně otec, chodí žádat o ruku své budoucí snachy její rodiče.“* Participant C hovoří o zasnubách a k nim dodává: *„Zásnuby - mangavipen, domluva mezi rodiči. Rodiče se domluví, že sezdají spolu své děti. Pokud se jim ale rodina nezamlouvá, mohou odmítnout.“* Participant také dodává, že u nich v rodině je důležité vzdělání. Pokud by dcera, která studuje na střední škole, se zamilovala a školu ukončila, bude jí vybrán ženich samotnými rodiči, aniž by s tím dcera souhlasila. V takovém případě by mangavipen proběhly podle starých romských tradic, kdy si dívka nemohla vybrat svého milého podle svých představ, ale ženich byl vybrán právě rodiči. Takto se udržovaly dobré vztahy s rodinami, které byly určitým způsobem bohatí, měly nějaké významné postavení v romské komunitě.

Velmi významnou a neopomíjenou tradicí, která se v romské komunitě dodržuje, je bezesporu pohřeb. Je honosný, oplakávání zesnulého je tři dny před samotným pohřbem a tři dny po pohřbu. Drží se smutek, nesmí se zpívat, dominantní je černá barva. Zesnulý se pohřbívá do země, žeh neupřednostňují. Při scházení se široké rodiny a známých jsou všichni pohoštěni. Na hostinu se velice dbá. Sami participantů se k této tradici vyjadřují následovně.

Participant A k romskému pohřbu uvádí: *„..., kremaci neupřednostňujeme, a to z důvodu,*

že věříme na posmrtný život, duch tohoto člověka se může vrátit, proto ho ukládáme do hrobu. Bojíme se duchů zesnulých. Do rakve ukládáme peníze, růženec a věci, které měl zesnulý nejraději, např. cigarety, šperky, peníze. Zesnulý je oblečen do oděvu, který měl nejraději v době života, nebo který si v době, kdy žil, vybere. Ale boty se nedávají z důvodu, že věříme, že duch by se mohl vrátit. Od doby úmrtí po dobu pohřbu se celá rodina schází a vzpomínají na život zesnulého. Patří k tomu i pohoštění.“ Podobně hovoří o romském pohřbu i participant B, který k tomuto uvádí: „Romský pohřeb dodržujeme, tři dny se rodina schází, sedíme v kruhu, vzpomínáme na zesnulého a hostíme hosty.“ Také participant C se k romskému pohřebnímu rituálu vyjadřuje těmito slovy: „Nosíme smuteční šaty, černé. Navštěvuje se rodina, hostí se, povídáme si, vzpomíná se na zesnulého do dne pohřbu. V den pohřbu je velká hostina, kdy se setkává celá rodina i širší, přijíždějí z jiných měst, sedí se do rána. Pohřbívá se do země. Žeh může být pouze jako poslední přání zesnulého.“

Participant K se k rituálům romského pohřbu vyjadřuje následovně: „Černá barva, scházíme se, chystá se pohoštění. Vzpomínáme, to je před pohřbem a po pohřbu zase sedíme a jíme a pijeme. Při tom vzpomínáme. Tak 2-3 dny.“ Participant L dodává: „Smutek držíme celý rok, u Olachů si ženy střihají vlasy, je vartování. Tři dny se nejí, jen se popíjí a vzpomíná na zesnulého. Nesmíme vůbec zpívat ani pouštět hudbu.“

Dalším kódem v této kategorii Romských tradic je kód s názvem romská hudba. Když se řekne Rom, většina z nás si zřejmě představí romskou hudbu, křik a tanec. Romská hudba, tanec a krásné romské písně patří neodmyslitelně k romské kultuře jako takové. Sami participanté se k této tradici vyjadřují pozitivně. Participant A praví s pyšností v hlase: „Romská hudba je mi velice blízká, vyrůstal jsem v muzikální rodině, děda byl primáš romské cimbálovky, upřednostňuji romskou hudbu. I dcera a syn vyrůstají v romské muzice. Já sám jsem hrál na kytaru a bicí.“ Také participant B se k hudbě vyjadřuje podobně: „Upřednostňuji hudbu romskou, ráda zpívám, ráda tancuji, vedla jsem děti k tomu, aby romskou hudbu i tanec měly rády.“ Participant C na otázku, kterou hudbu upřednostňuje, odpovídá: „Romskou hudbu, ale posloucháme i českou populární hudbu, děti k hudbě vedeme, syn chodí do ZUŠ na klávesy, dcery zpívají a tancují.“ Participant K k poslechu hudby uvádí: „Posloucháme romskou i český pop, syn romskou neposlouchá, ale my s partnerem ano.“ Participant L o hudbě říká: „Posloucháme olašské písně, romské, české. Děti na žádný hudební nástroj nehrají, ale jejich strýc, bratr mého druha, hraje na klávesy. Syn ale hezky zpívá a dcery tancují, především romské tance.“

Svatba, další zařazený kód do této kategorie, se prolíná s kategorií Spolupráce a tolerance. Zde se ale zaměříme, zda dodržují tradiční romskou svatbu. K tomuto se vyjádřili účastníci následujícím způsobem. Účastník B hovoří o své svatbě takto: „*Ano, byla spíše v romských tradicích, v kostele.*“ Účastník C se také spíše přiklání ke klasické romské svatbě a říká: „*Ano, velká svatba v romském duchu a kultuře.*“ Účastník L sice žije v nesezdaném svazku, tedy jako druh a družka, ale pokud by byla svatba uspořádána, tak v romském stylu. Dodává k tomu: „*A svatbu neplánujeme, ale kdyby byla, tak olašská.*“

6.5 Romské jídlo

V této kategorii jsme kódovali data, která se pojí k tradičnímu romskému jídlu. V teoretické části jsou některá jídla popsána. Účastníci hovořili o několika jídlech, která jsou pro romskou kulturu typická a která zahrnují do svého jídelníčku.

Kódy této kategorie jsou následující: goja; pišot, zařazení do jídelníčku.

Goja a pišot jsou tradiční jídla Romů. Ve výzkumu se objevují velmi často. Účastníci o tradičních romských jídlech a jejich zařazení do vlastního jídelníčku hovoří následujícím způsobem. Účastník A uvádí jako tradiční romské jídlo: „*Goja, což je plněné vepřové střevo směsí na bramborák.*“ Účastník B se k typicky romskému jídlu vyjadřuje následně: „*Goja a halušky. Goja nevaříme, je to náročné na přípravu, ale halušky jsou oblíbené a vaříme je často. Asi 1x týdně, většinou v sobotu. Vaříme je se zelím a slaninou, ale také se sýrem.*“ Účastník C uvádí typické romské jídlo: „*Goja, pišot, parance s masem a holupky. To je sekaná s rýží s kečupem, zabalené do listu hlávkového zelí.*“ A k tomu, zda tato jídla vaří, dodává: „*Ano, každý týden parance s masem i pišot, goja tak 1x za měsíc.*“ Stejná jídla uvádí i účastník K: „*Goja, pišot a halušky.*“ Pro zařazení do jídelníčku uvádí: „*Málokdy. Goja vůbec, spíše pišot a halušky. Občas.*“ Účastník L k tradičním romským jídlům přidává i olašská jídla: „*Perkelt, zelí červené, to mají hlavně Olaši, slepičí polévka, goja, halušky, pišot. Zařazujeme tak 1x týdně. Ale více ty olašské jídla.*“

6.6 Hrdost

V této kategorii jsme se zaměřili na hrdost k romskému etniku. I když máme kategorii, kterou jsme nazvali majoritní společnost, a našli jsme společné znaky, kdy se Romové chtějí přiblížit chování, bydlení či samotnému žití většinové společnosti, přesto se Romové

ke svému etniku hlásí. Jsou velmi hrdí na to, že jsou Romové a že mají své tradice, které se snaží dodržovat.

K této kategorii patří následující kódy s názvy: jsem Rom, Romka; předávání tradic dětem, tradice.

Jak to tedy mají s romstvím participanti, se dozvíme z následujících odpovědí. Participant A se k tomuto vyjadřuje následovně: *„K romskému etniku se hrdě hlásím, ale je smutné, že nejsem sám, který romské tradice nedodrží nebo nepředává dětem. Romské tradice vymírají a to také z důvodu, že dnešní mladí Romové neuznávají autoritu starších Romů. Byl bych rád, kdyby romské tradice přetrvávaly.“* Participant B k tomuto dodává: *„..., jsme začlenění do majoritní společnosti, i když se hlásíme k Romům a je to pro nás důležité a jsme na to hrdí.“*

Obdobně dotazovaní vypovídali i v tom, zda je pro ně důležité předávat romské tradice svým dětem. Jak již bylo výše uvedeno, v životě jakýchkoliv dětí je důležitá výchova dětí a samotné vzorce chování rodičů, kteří aniž by si uvědomovali své jednání, předávají tímto do svých dětí určitý potenciál, který děti zúročí ve svém dalším životě.

To, zda předávají romské tradice svým dětem, můžeme vyčíst z těchto odpovědí. Participant A k tomuto uvádí: *„Prakticky romské tradice nepředávám, a to opět z důvodu výchovy dětí a začlenění do majoritní společnosti.“* Naopak participant B říká: *„Předávání romských tradic je pro nás velmi důležité. Jedná se převážně o hudbu, tradice jako svatba, námluvy, pohřeb, náboženství, kulturu, zvyky.“* Obdobně charakterizuje nutnost předávání romských tradic dětem participant C, který uvádí: *„Je důležité, tradice dodržujeme a předáváme svým dětem.“* Důležitost v předávání romských zvyků a tradic vidí i participant L, který k tomuto uvádí: *„Ano, je to pro nás důležité.“*

7 Interpretace dat

Při interpretaci dat přejdeme k zodpovězení hlavní výzkumné otázky a dílčích výzkumných otázek pomocí vyhodnocení dat, které jsme získali dotazováním participantů.

- **Hlavní otázkou výzkumu je tedy zjištění, zda Romové v dvacátém prvním století dodržují tradiční romskou kulturu, která je tradována a předávána z generace na generaci.**

Bylo osloveno a dotazováno šest úplných romských rodin alespoň s jedním dítětem. Tři rodiny žijí mimo ghetto a netají se tím, že jejich cílem je začlenění do majoritní společnosti, i když se hlásí k romské národnosti a jsou hrdí Romové. Zbývající tři rodiny bydlí v ghettu. I když nežijí pospolu s majoritní společností a mohlo by se zdát, že jsou segregováni, snaží se i oni o začlenění do majoritní společnosti například tím, že si našli zaměstnání, tedy pracují. Co se týká samotných romských tradic, ve většině případů bylo zodpovězeno, že romské tradice dodržují a také se snaží romské tradice předávat. Jedná se ale především o zvyky jako jsou námluvy – mangavipen, romská svatba, romský pohřeb, dále předávání romské hudby, písní a tance. A to i přesto, že se snaží začleňovat do většinové společnosti a udávají, že je pro ně důležité finanční zabezpečení rodiny, tzn. najít si zaměstnání a pracovat, což také alespoň jeden z rodičů splňuje. Dále je pro ně důležité vzdělání svých dětí. Samotné začlenění do majoritní společnosti nepoukazuje na to, že by se romské tradice a zvyky v romských rodinách vytrácely. Je ale důležité poukázat na to, že např. tradiční romské odívání a zdobnost se úplně vytratila. Také tradiční romské jídlo - goja se téměř z jídelníčku vytrácí, zatímco pišot je oblíbeným jídlem u Romů i v dvacátém prvním století. Nejdůležitějším znakem každé kultury a národnosti je jejich jazyk. Ten se ale postupně vytrácí. Děti rozumí jen určitým slovům, více upřednostňují český jazyk, tedy jazyk majoritní společnosti.

Z hlavního výzkumného cíle vyplývají dílčí otázky, na které zodpovíme níže.

- **Jak a kde Romové bydlí? Zda v ghettu či společně s majoritní společností.**

Většina romských rodin bydlí v ghettu. Mnozí se ale snaží najít domov mimo ghetto. Není to však snadné, díky různým předsudkům, které většinová společnost vůči minoritní společnosti Romů zastává. My jsme záměrně vybrali tři rodiny, které žijí mimo ghetto a tři

rodiny, které žijí v ghettu. A to z toho důvodu, zda bydlení může mít vliv na samotné tradice, které Romové uznávají a předávají dál svým členům domácnosti, především tedy dětem. Z výpovědí vyplývá, že rodiny by raději bydlely mimo ghetto, a to z důvodu nejen samotného začlenění do majoritní společnosti, ale především z důvodu bezpečnosti. Ghetto se jim jeví jako nebezpečné, mající neblahodárný vliv na své potomky, především prostřednictvím ovlivňujících faktorů u samotné výchovy dětí.

Domácnosti jsou vybaveny v moderním stylu, na stěnách tapety, na zemi položené plovoucí podlahy, nábytek i barvy korespondují s módními trendy, které udává společnost. Umělé květiny, které jsou dominantou Romů, se v těchto domácnostech téměř nevyskytovaly. K výzdobě bytů Romů také patří obrazy s náboženskou tematikou, vyobrazenými svatými, především tedy Panny Marie a Ježíše Krista. Není jich v domácnostech mnoho, alespoň jeden takový se v každé domácnosti najde. Tyto obrazy jsou důsledkem vyznávání náboženství. Romové o sobě říkají, že jsou křesťané. Všechny domácnosti byly čisté a uklizené. Romové byli pohostinní.

- **Jaké je postavení muže a ženy v romské rodině?**

Tradiční postavení muže a ženy v romské rodině je takové, že muž obstarává finance, má doma hlavní slovo, zatímco žena vychovává děti, vaří a stará se o domácnost. Náš výzkum poukázal na to, že alespoň jeden člen rodiny, tedy jeden z rodičů pracuje, obstarává finanční prostředky na obživu. Uvedlo to pět z šesti dotazovaných participantů. V některých rodinách zahrnutých do našeho výzkumu pracují i oba rodiče. Tento výběr rodin ale nebyl záměrný. Z tohoto malého výzkumného vzorku, tedy šesti rodin, nelze konstatovat, že by alespoň jeden Rom v rodině byl zaměstnán. Je známé, že většina romské populace je nezaměstnaná. Žena jako taková se stará více o domácnost, nakupuje, vaří, i přesto že je zaměstnaná. Rodiny hovoří o spolupráci a toleranci. Navzájem si pomáhají, i když tradiční starost o domácnost udržují ženy, tedy uklízejí, nakupují, vaří.

- **Jakou výchovu dětí Romové upřednostňují?**

Dle výpovědí dotazovaných jednoznačně demokratickou. Uvádějí, že s dětmi hodně hovoří, vysvětlují jim, chtějí vědět jejich názor. Děti ale musí dodržovat pravidla, pokud některé poruší, nastávají tresty. Snaží se vychovávat děti tak, aby se uplatnily v majoritní společnosti, vedou je ke vzdělání. V romských rodinách jsou děti součástí rozhodování, proto

s nimi dospělí hovoří, vysvětlují jim. Jak dalece jsou ale důslední ve výchově, na to náš výzkum nepoukazuje. A důslednost je velmi důležitá. I zde se setkáváme s tolerancí a spoluprací. Především ve společné výchově dětí. U jedné rodiny ze šesti dotazovaných se spolu s demokratickým výchovným stylem setkávají prvky autoritativního stylu výchovy.

- **Kdo umí v rodině hovořit a psát romským jazykem?**

Romský jazyk má mnoho dialektů. V oblasti, kde jsme prováděli průzkum, se objevuje slovenská romština a olašská romština. Slovenská z toho důvodu, že v této lokalitě se po válce v padesátých letech minulého století přistěhovali slovenští Romové. Dotazovaní v rozhovorech uvádějí, že romsky umí hovořit rodiče, psanou formou jen někteří. Psanou formu romského jazyka umí rodiče ze čtyř rodin. Romštinu doma moc nepoužívají, i když rodiče mezi sebou romsky hovoří. Ale jen zřídka. Děti romsky rozumí, ale užívají ji velmi málo. Upřednostňují jazyk majoritní společnosti, což je jazyk český. Jedna rodina ze šesti uvedla, že romsky umí, ale vůbec ji nepoužívají. Pokud uslyšíme hovořit Romy, můžeme slyšet nejen slovenskou a olašskou romštinu, ale převážně romštinu počeštěnou. Dle slov Romů romský jazyk upadá, což je velká škoda. Romština se dětem také předává formou romských písní. Romské pohádky téměř neznají. Jazyk jako takový je hlavním rysem každé kultury daného národa. Vzhledem k tomu, že se romský jazyk předává mladším generacím stále méně nebo se hovoří již zmiňovanou počeštěnou romštinou, tento fakt uvádí romskou kulturu do úpadku. V rámci pozorování dětí ve školním prostředí mohu konstatovat, že základní slova děti romsky umí, také hodně využívají hanlivých romských slov, ale gramatiku romského jazyka neumějí. I samotný český jazyk jim ve škole při výuce gramatiky dělá značné potíže. Zde nastává otázka, zda je to tím, že využívají mluvený jazyk nejen český, ale i romský, potažmo počeštěnou romštinu, nebo je problém v samotném přístupu ke vzdělávání romských žáků a následné domácí přípravě.

- **Jaké náboženství vyznávají?**

Zde je podle výzkumu jednoznačná odpověď, a to křesťanství. Uvedlo jej ve svých výpovědích šest participantů ze šesti. Využívají ho především při svatbách, které probíhají v kostele, a křtinách, na kterých si také zakládají. Při pohřbech dávají do rakve růženec, který se k tomuto náboženství pojí. Vyznávání této víry je spojeno s obrazy s náboženskou tematikou, které zdobí pokoje jejich domovů. Jedná se především o obrazy svatých, a to Panny Marie a Ježíše Krista. Velikonoce a Vánoce, svátky, které jsou neodmyslitelně

spojeny s křesťanstvím, Romové slaví běžně podle tradic, které slaví majoritní společnost. Tradici náboženství svým dětem tímto předávají, i když nelze uvádět, že vyznávání křesťanství je u Romů ortodoxní.

- **Jak se oblékají?**

I v tomto případě z výzkumu vyplývá jednoznačná odpověď. A to, že se Romové oblékají podle módních trendů, které udává většinová společnost. Žádné zdobné oblečení ani určitou barvu, která je pro Romy typická v odívání, nevyužívají. Sledují trendy a podle těch se oblékají. Jeden participant ze šesti uvedl, že romský oděv miluje, ale obléká se podle moderních trendů.

- **Jaká typicky romská jídla vaří?**

Typicky romská jídla jsou goja, pišot a třetí nejoblíbenější jídlo, které Romové v rámci našeho výzkumu uvádějí, jsou halušky. Což není asi úplně tradiční romské jídlo. Každopádně předešlá dvě jídla spadají do kategorie romských tradičních jídel. Goja, jejichž příprava je popsána v teoretické části této práce, stejně jako pišot, jsou jídla, která Romové stále vaří. Výzkum udává, že častěji se vaří pišot, který se upravuje na několik způsobů. Dle slov dětí je tento pokrm oblíbený a chutný, především plněný bramborem a sýrem, políty rozpuštěným máslem. Goja jako taková jsou více oblíbená u starší generace. Příprava tohoto jídla je ale velmi náročná, především příprava a proplachování střev, která se následně plní. Pišota umí připravit i žáci na druhém stupni ve vaření, v rámci předmětu Člověk a svět práce. Lze konstatovat, že typicky romská jídla se stále předávají z generace na generaci a je jen na samotných rodinách, jak je připravují a jak často je zařazují do svých jídelníčků. Děti jsou tradicí zařazováním typicky romských jídel do jídelníčku a samotného stravování ovlivněni.

- **Jaké romské rituály a tradice dodržují?**

Romských tradic, které sami Romové uvádějí a které dodržují, není mnoho. Jedním z mála je tradice námluv či zasnub, které Romové nazývají mangavipen. Rodič, převážně otec, chodí žádat o ruku své budoucí snachy její rodiče. Dříve byla snacha vybrána samotnými rodiči, dnes tato tradice výběru upadá. Mangavipen však stále přetrvávají v duchu starých romských tradic. Další tradicí, která stále panuje, i když v menší míře než v minulosti, je romská svatba. V dnešní době mnozí žijí jako druh a družka. Může to být ovlivněno i tím, že Romové

začínají s pohlavním životem dříve a důsledkem je, že přivádějí děti na svět ještě před osmnáctým rokem věku ženy. Každá kasta má své tradice a zvyky. Jedním z nich, který se týká svatby je následující. Na začátku svatby se určí tzv. starejší, který provází celou svatbou. Je vybrán z řad rodiny a je to člověk vážený a pro rodinu známý. Před svatbou se ženich a nevěsta sejdou u prarodičů, od kterých dostanou požehnání, pomyslný kříž na čelo. Je zvykem, že nevěstu obléká kmotra. Hraje hudba, zpívá se. Každý host dostane kytičku, kterou si ale musí za symbolickou cenu zaplatit. Ženich si nevěstu odvádí od jejích rodičů přímo do kostela nebo na radnici. Dříve se více uznávala svatba v kostele, dnes jsou páry, které volí i sezdání na radnici. Starejší má také před budovou, kde je hostina proslov, potom rozbíjí talíř, který musí ženich do posledního střepu zamést. Ženich následně přenáší nevěstu přes práh. Ženich s nevěstou se posadí do čela, aby byli vidět. Starejší připíjí na ženicha a nevěstu. Rodiče novomanželů mají proslov. Poté novomanželé jedí ze společného talíře. Nevěsta nesmí do půl noci tancovat a odejít od stolu. Ženich se bavit může, nesmí však být podnapilý. Hostina je bohatá, mnohdy má i čtyři chody až do pozdní večere. O půl noci nastává chvíle pro nevěstu. Starejší postaví nejhlubší mísu doprostřed sálu. Vyzve nevěstu k tanci. Každý, kdo je v sále, může s nevěstou tancovat, i děti, musí ale za tanec zaplatit. Lidově se tomu říká vykrucanka. Hosté se předbíhají, kdo dá více peněz. První jdou s nevěstou tancovat rodiče, potom ostatní. Nakonec přichází doba tance pro ženicha. Při vykrucance může nevěsta odejít od stolu. Po půlnoci se může nevěsta převléct do pohodlnějších, volnějších šatů.

Třetí a nejdůležitější tradicí je pohřeb a s ním spojené zvyky. Před samotným pohřbem se tři dny schází blízká i širší rodina, přátelé a známí, připravuje se pohoštění a vzpomíná se na zesnulého. Neměla by hrát hudba a je zakázáno zpívat. Dominuje černá, smuteční barva, černý šat. V den pohřbu se nebožtík ukládá do rakve, je oblečen do šatů, které měl za života rád, nebo si je vybral před smrtí. Boty se do rakve nedávají. Romové věří v duchy. Věří, že by se duch zemřelého mohl vrátit, věří také na posmrtný život. Ve většině případů se pohřbívá do země, žeh jen výjimečně, a to zejména jako poslední přání zesnulého. Do rakve se ukládají různé věci, které měl zesnulý za života rád. Např. šperky, peníze, cigarety, to jsou nejběžnější předměty. Nesmí chybět růženec, který je spjat s vírou a vyznáváním křesťanství. Po pohřbu se opět sedí, popíjí, konzumuje nachystané jídlo a vzpomíná. Nejdéle však další tři dny. U olašských Romů je tento rituál velmi obdobný. U olašských žen se traduje stříhání vlasů, tři dny se nejí, jen popíjí a vzpomíná se. Smutek

se drží u Olachů jeden rok. Někteří Romové uvádí, že drží smutek tři měsíce. Tuto tradici a rituály s ní spojené dodržují všichni členové rodiny i děti jakéhokoliv věku. Z výzkumu vyplývá, že tradice pohřbu dodržuje pět ze šesti dotazovaných rodin.

- **Jaký význam má předávání tradic v životě romských dětí?**

Význam předávání tradic svým dětem je pro romskou kulturu a národ nezastupitelný. Pokud Romové mají své tradice a tento výzkum ukázal, že mají a některé i dodržují, měli by pro zachování romské kultury tyto tradice předávat svým potomkům. Proto je důležité, aby děti byly s tradicemi a zvyky Romů seznámeny již v útlém dětství. Některé romské rodiny se chtějí začlenit do majoritní společnosti a vychovávají i tak své děti. Toto ale není překážka k tomu, aby Romové i přes začlenění neuznávali a nepřijímali své dlouholeté tradice a zvyky. Vždyť to je dělá Romy. Je to součást Romů samotných. Náš výzkum poukázal na to, že pro Romy je předávání tradic svým dětem důležitou součástí jejich života. Toto se ukázalo i při pozorování samotných dětí ve školním prostředí. Je patrné dodržování romských jídel, romského jazyka velmi málo, romské hudby a tance, ale také dodržování tradic při posledním rozloučení se zesnulými. Je to spjato s předáváním romské historie a tím poukázání na jejich romství. Ve výzkumu zaznělo, že chtějí být začleněni do většinové společnosti, ale přitom jsou to hrdí Romové, hlásí se k romské národnosti. A to učí i své děti. A na jejich dětech je, aby tyto tradice předaly dál. Pokud se tradice nepřádávají a upadají, bude upadat samotný národ Romů. Myslím si, že to, jak je romská kultura popsána a svým způsobem krásná, neměla by zaniknout. Ani romský jazyk, ani lidová slovesnost v podobě romských pohádek, kde je vepsán kus historie Romů, tak i zpěv, tanec a romská hudba.

8 Doporučení pro praxi

Romské tradice, zvyky a poznání romské rodiny mohou být pozitivem a přínosem v určitých oborech. Doporučení pro praxi by bylo následující. Historie Romů, charakteristika Romů, specifika romské rodiny a samotné tradice a zvyky Romů se mohou využít v praxi tam, kde se pracuje s Romy nebo s romskými dětmi. Např. ve školství, kde se vzdělávají romské děti, je vhodné vědět o Romech mnohé. Vědět to, jaká je hierarchie členů domácnosti, to, že v případě řešení jakéhokoliv problému jsou diskuzí účastněny i děti a rodina vyslechne jejich názor, to, jaké tradice dodržují v případě odchodu člena rodiny, jaká vaří jídla i to, jaká specifika panují v rodině, např. co se týká vzdělání, je pro praxi důležité. Učitelé či vychovatelé mohou lépe pochopit, jak se děti chovají, jak hovoří, co je jejich prioritou a naopak co pro ně není důležité. Je dobré, aby učitelé komunikovali s rodiči, navázali s nimi vztah, aby rodiče viděli a pochopili záměr učitele. Já jako učitel, který vzdělává romské žáky, mohu toto jen doporučit. Většina participantů bylo vybráno z řad rodičů dětí, které navštěvují školu, kde vyučují a byli při rozhovorech, které byly provedeny v jejich domácím prostředí velmi vstřícní, a poznali mě, jak z pozice učitele, tak i z druhé osobnostní stránky. Vnímám to jako určité otevření bran a zábran ve vztahu učitel – rodič – žák.

Takové poznání Romů a romských tradic není vhodné jen u profese učitelské, ale u všech, kteří mají co dočinění s Romy. Může to být kurátor pro děti a mládež, mohou to být vychovatelé v dětských domovech, ale třeba i zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají Romy. Domnívám se, že je vhodné, abychom i my z majoritní společnosti poznali, vnímali a pochopili romské tradice této národnostní menšiny.

9 Diskuze a závěr

V praktické části jsme provedli kvalitativní výzkum a snažili se odpovědět na otázku, zda Romové i ve dvacátém prvním století dodržují své tradice a zvyky. Další důležitou otázkou bylo, zda tyto tradice, které Romům udávají romství, předávají svým potomkům a zda je tato úloha předávání důležitým faktorem v životě romských dětí. Do výzkumu bylo vybráno šest romských rodin. Tři rodiny žijící mimo ghetto začleňující se do majoritní společnosti a tři, které bydlí v ghettu. Dalším kritériem pro záměrný výběr rodin byl, že musí být úplná rodina a s alespoň jedním dítětem. Z výzkumu vyplynulo, že mimo jedné dotazované rodiny, kde nepracuje ani jeden rodič, všichni ostatní pracují. Tedy alespoň jeden z rodičů. Obecně je známé, že většina Romů je nezaměstnaných a pobírají sociální dávky. Z výzkumu tedy vyplývá, že Romové pracují, jsou tedy zaměstnaní. Toto tvrzení, které vyplynulo z výzkumu, však nelze zobecňovat, protože výzkum byl proveden na velmi malém vzorku participantů, což kvalitativní výzkum umožňuje. Také tradice, které jsou spojeny s pohřbem a samotným úmrtím blízkého člověka či svatby, nejsou jednoznačné. Ano, Romové tyto tradice dodržují, ale ne vždy bývá rituál úplně stejný. Podstata stejná je, liší se jen některé prvky. Tato skutečnost může být ovlivněna tím, do jaké kasty Romové spadají.

Z výzkumu je také patrné, že předávání romských tradic je stále důležitým faktorem pro romské rodiny, a to i v případě, že se jedná o Romy snažící se začlenit do majoritní společnosti. Tradice a zvyky mají tedy velký význam v životě nejen romských dětí, ale i samotných dospělých. Snaží se o udržení romské kultury, i když celkově jejich tradice včetně romského jazyka upadá. Nejvíce se udržují pohřby, romská tradiční jídla, zpěv romských písní, romská hudba a tanec.

Vzhledem k tomu, že s romskými dětmi pracuji, přikláním se k tomu, aby jejich tradice byly dodržovány, i přesto, že se rodiny snaží začlenit do majoritní společnosti. Každoročně pořádáme na základní škole Romský festival, kde žáci vystupují se svými nacvičenými čísly. Jejich tance, zpěv a hudba jsou krásné a neodmyslitelně patří k Romům. Jde vidět v dětech hrdost a spontaneita patřící k Romům samotným.

Závěr

Romové, romská kultura, romské tradice a zvyky, romský jazyk. To vše tvoří jeden národ, který žije spolu s námi v jedné společnosti. Víme, jaké zvyky a tradice se uvnitř této komunity dodržují a tradují. Mnoho prvků romské kultury bylo popsáno v teoretické části této práce. Nahlédli jsme do historie Romů, jak se dostali k nám, do Čech, a jaké jejich rituály a tradice přišly spolu s nimi.

V praktické části jsme provedli výzkum, jehož hlavním cílem bylo poukázat na to, zda Romové své tradice stále dodržují a také jestli je dále předávají svým dětem. Také byla zodpovězena důležitost předávání těchto tradic. Výzkum poukázal na skutečnost, že ne všechny tradice, které jsou propleteny historií Romů, se dodržují. Ale pokud některé zůstaly, tak se dodržují a dále dodržovat budou. A to z toho důvodu, že jsou stále předávány potomkům Romů a samotní Romové pokládají předávání a dodržování zvyků a tradic za důležité. I když se mnozí snaží začlenit do majoritní společnosti, nedokážou si život bez romských zvyků představit. Je to pro ně důležitý determinant. Vedou k těmto tradicím i své děti. Ve výzkumu bylo poukázáno i na skutečnost, že tradiční romské zvyky upadají. Upadá nejen romský jazyk, který se předává dětem ve velmi úzké podobě, ale upadají i svatební rituály. Je to ovlivněno dobou, která udává trend žít tzv. na hromádce, tedy jako druh a družka. Dalším determinantem může být také časnější zahájení pohlavního života a s tím spojené brzké těhotenství ještě před osmnáctým rokem věku děvčat. Možná také finanční prostředky. Každopádně se udržují tradice rozloučení se se zesnulým, vaří se romská jídla, zpívají se romské písně, hraje romská hudba. Romština se užívá, ale velmi málo, hovoří se jí jen uvnitř rodiny. Romové více upřednostňují český jazyk.

Aby nezanikl romský národ a jeho tradice, je vhodné, aby Romové svou kulturu, tradice a zvyky dodržovali a předávali je dál svým mladým generacím.

Seznam zkratek

aj. – a jiné

atd. – a tak dále

např. – například

OSVČ – osoba samostatně výdělečně činná

tj. – to je

tzv. – tak zvaně/ý/á

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Otázky rozhovoru

Seznam použité literatury a jiné zdroje

BAKALÁŘ, P. 2004. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.

BALABÁNOVÁ, H., BALÁŽOVÁ, J., GABAL, I. a kol. 1999. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub. 558 s. ISBN 80-902260-7-8.

BITTNEROVÁ, D. MORAVCOVÁ, M. 2014. *Etnické komunity. Romové*. Praha : FHS UK. 224 s. ISBN 978-80-87398-45-6.

ČENĚK, J., SMOLÍK, J., VYKOUKALOVÁ, Z. 2016. *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada. 312 s. ISBN 978-80-271-9015-7.

DANIEL, B. 1994. *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. 197 s. ISBN 80-7067-395-8.

DAVIDOVÁ, E. 2001. *Romové a česká společnost. Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. 89 s. ISBN 80-238-7739-9.

DAVIDOVÁ, E. a kol. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Praha: TRITON. 251 s. ISBN 978-80-7387-428-5.

HANZAL, J. 2004. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 240 s. ISBN 80-7106-508-0.

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1998. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 129 s. ISBN80-7067-905-0.

JAKOUBEK, M. 2008. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton. 403 s. ISBN 978-80-7387-105-5.

JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, D. a kol. 2004. *Občanská výchova 7. Rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. 128 s. ISBN 80-

7238-325-6.

JIRÁSKOVÁ, V. 2006. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. 1. vyd. Praha: Epoque. 136 s. ISBN 80-87027-31-0.

KALEJA, M. a kol. 2012. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity. 204 s. ISBN 978-80-7464-175-6.

KALOVÁ, J., ZÁVODSKÁ, M. a kol. 2012. *Druhá směna: Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. Stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: Romea. 141 s. ISBN 978-80-904106-1-9.

KAŠPAROVÁ, I. 2014. *Politika romství – romská politika*. 1. vyd. Praha: Slon. ISBN 978-80-7419-157.

KRAUS, B. 2014. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál. 216 s. ISBN 978-80-262-0643-9.

LUKÁŠOVÁ, R., NOVÝ, I. a kol. 2004. *Organizační kultura. Od sdílených hodnot a cílů k vyšší výkonnosti podniku*. 1. vyd. Praha: Grada. 176 s. ISBN 80-247-0648-2.

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník. II. svazek P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

MATOUŠEK O., PAZLAROVÁ, H. a kol. 2014. *Podpora rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál. 176 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

MIO, J., BARKER, L., TUMAMBING, J.S. 2011. *Multicultural Psychology: Understanding Our Diverse Communities*. ISBN 978-0-1999-76-691-8.

NEČAS, C. 2002. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. 2001. Praha: Argo. 1391 s. ISBN 80-7203-332-8.

PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník. Svazek 2*. Praha: Karolinum. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

- PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. 2012. *Andragogický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada. 296 s. ISBN 978-80-247-3960-1.
- RAK, R., MATYÁŠ, V., ŘÍHA, Z. a kol. 2008. *Biometrie a identita člověka ve forenzních a komerčních aplikacích*. 1. vyd. Praha: Grada. 632 s. ISBN 978-80-247-2365-5.
- RYBÁŘ, R. 2000. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm, s.r.o. 28 s. ISBN 80-7204-143-6.
- ŘÍČAN, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 2. vydání. Praha: Portál. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.
- SEKYT, V. a kol. 2007. *Individuální přístup k pomoci jiným, začlenění minorit. 4. díl*. Olomouc: A a M Publishing. 137 s. ISBN 978-80-903654-3-8.
- SKALKOVÁ, J. 2007. *Obecná didaktika*. 2. rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada. 328 s. ISBN 978-80-247-1821-7.
- SKUTIL, M a kol. 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál. 256 s. ISBN 978-80-7367-778-7.
- ŠEVČÍKOVÁ, V. 2003. *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. 234 s. ISBN 80-7042-282-3.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál. 143 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- URBAN, L. 2011. *Sociologie trochu jinak*. 2. rozšířené vyd. Praha: Grada. 272 s. ISBN 978-80-247-3562-7.
- Úřad vlády České republiky. [online]. 2017 [cit. 2017-8-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

Přílohy

Příloha č.1 – Otázky rozhovoru

1. Z jakého důvodu jste si vybrali lokalitu, ve které bydlíte?

(vybavení bytu, kolik pokojů, zdobnost bytu – obrazy, květiny- zda jsou živé či umělé.....)

2. Jste manželé?

3. Je pro Vás svatba důležitá ? (jakou svatbu měli, kde ji měli, jakých rituálů se drželi)

4. Jaké je ve vaší rodině postavení muže?

5. Jaké je ve vaší rodině postavení ženy?

6. Kdo ve vaší rodině vychovává děti?

7. Jakým způsobem své děti vychováváte?

8. Hovoříte doma romštinou? (zda umějí i psaný projev, zda učí romsky své děti, který jazyk upřednostňují...)

9. Jaké jídlo je typicky romské?

10. Zařazujete je do jídelníčku i vy a jak často?

11. Jaký styl oblékání upřednostňujete, jaký styl je Vám blízký?

12. Co pro Vás znamená hudba a jaký styl upřednosňujete?

(jakou hudbu poslouchají, zda vedou k hudbě své děti, zda jsou členy nějaké romské kapely, zda hrají na nějaký hudební nástroj...)

13. Jaké romské rituály, zvyklosti dodržujete při odchodu člena rodiny ze světa?

14. Jsou ještě jiné romské zvyklosti, které dodržujete ve vaší rodině?

15. Jaké náboženství vyznáváte?

16. Jak dalece je pro Vás důležité předávání romských tradic svým dětem?

17. Chcete k rozhovoru něco sami doplnit?

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Ivana Javorská
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Význam romské kultury v životě romských dětí
Název v angličtině:	The meaning of Roma culture in Roma children's life
Anotace práce:	Diplomová práce je zaměřena na romskou kulturu a její tradice. V teoretické části je popsána tradiční romská kultura, její zvyky a tradice. Praktická část se zaměřuje na výzkum dodržování romských tradic u Romů dnes a zda je romská kultura déle předávána romským dětem.
Klíčová slova:	Bydlení, odívání, Romové, romská hudba, romská kultura, romské dítě, romské jídlo, romský jazyk, tradice a zvyky.

Anotace v angličtině:	<p>This thesis is focused on Romany and their culture and traditions. In the theoretical part of thesis is described traditional Romany culture, customs and traditions. The practical part of thesis is focused on research keeping their traditions today and if it is their culture passed on to children.</p>
Klíčová slova v angličtině:	<p>Housing, clothing, Romany, Romany music, Romany culture, Romany child, Romany food, Romany language, customs and traditions.</p>
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č.1 – Otázky rozhovoru</p>
Rozsah práce:	<p>72 stran</p>
Jazyk práce:	<p>Český</p>